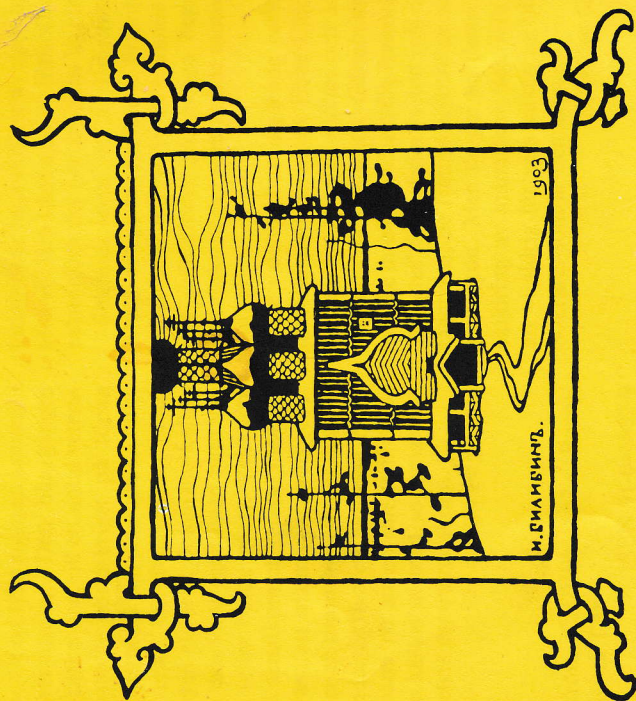

FÖRROCHNU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR NR 4 1986, PRIS 35 KR

Ett besök i Ghazni Lucia Machiavelli William Morris Statskuppen 1772 Ivan Bilibin Den gröna revolutionen

FÖRROCHNU

Tidskrift för en folkets kultur

Styrelse:
Gun Kessle, ordförande
Tomy Gustavsson, ansv. utg.
Anette Sandström, kassör
Ulla-Britt Antman
Jan-Olof Erlandsson
Gunilla Karlsson
Per-Olov Käll
Anne Lidén
Mats Miljand
Margareta Zetterström
Håkan Ågren
Kent Begler
Ann-Katrin Lennarsson

Adress: Box 9001, 126 09 Hågersten

Telefon: 08 - 19 13 58
Mottagning: måndagar 18 — 20
Postgiro: 35 60 72 — 9
Bankgiro: 324 — 1262
Prenumeration 125:-/4 nr
Stödprenumerat: 150:-/4 nr
Medlemskap: 100:-
Årsavgift: 100:-

Förr och Nu ägs av föreningen med samma namn.
Föreningens paroller är:
• FÖR EN FOLKETS KULTUR
• FÖR EN FOLKETS HISTORIA
• FÖRSVAR FÖR YTTRANDE-
OCH TRYCKFRIHET
• ANTIIMPERIALISM

FÖRROCHNU begär inte pengar av stat eller kommun. Våra inkomster kommer från medlemmar och andra läsare; medlemsavgifter, gåvor och prenumerationer. Vi i FÖRROCHNU utför själva ett frivilligt föreningsarbete ända från redaktion till distribution. Detta visar att det frivilliga bildningsarbetet och den gamla folkrorelsetraditionen fortfarande är en demokratisk möjlighet. Man kan stå på egna ben!

Om Du tycker att tidningen är bra och om Du vill att den skall fortsätta att utvecklas ge då gärna en gåva men helst en eller fler prenumerationer!

Om Du bor i Stockholmstrakten ring oss då måndagar 18 — 20 och kom sedan upp för att delta i arbetet. Det finns mycket att göra.

Styrelsen

Innehåll

Gun Kessle. Ledare	4
Godfrey Thomas Vigne. Ett besök i Ghazni	5
Leif Funck. Legenderna om Lucia	10
Anders Ehnmark. Anteckningar om Machiavelli.	13
Håkan Ågren. Trefika	17
Gun Kessle. William Morris	22
Mats Miljand. Statskuppen 1772	26
Magnus Sæmundsson. Ivan Bilibin	38
Otto v. Friesen. Mobergs beredskapsuppsats	44
Vilhelm Moberg. Svensk strävan	45
Svante Svensson. Introduktion till Den gröna revolutionens paradox	52
Veer Singh. Den gröna revolutionens paradox	54
Helena Palén-Olofsson. Bort med gödkalven!	57
Gun Kessle. Sven Ljungberg	61
Bokanmälningar	63

Omslag. Ivan Bilibin. Två korpar 1910.

Ivan Bilibin, från tidskriften Arkitekt Museet 1903.

Ledare

GAUHAR SHAD var gemål till Timur Lenks son Shah Rukh. Hon avled år 1457 enligt vår tideräkning, tio år efter sin herre.

Den byggnad vid Herats norra utfart som kallades Gauhar Shads mausoleum uppfördes förmodligen år 1432 enligt vår tideräkning och var inte så mycket hennes personliga mausoleum som timuriderfamiljens gravmonument i Herat och motsvarade timuriderfamiljens andra gravmonument, Gur-i-Amir i Samarkand och hade en motsvarande kupolkonstruktion.

Det var ett av världsarkitekturens stora verk. Det tillhörde vårt stora gemensamma kulturarv. När jag första gången såg det på sommaren 1958 tappade jag andan så skönt var det.

Det låg strax bredvid den Musalla den

brittiska soldatesken en gång låtit förstöra och vars skönhet nu är känd endast genom tidigare resebeskrivningar.

Nu har den ryska soldatesken förstört detta monument. Britterna förstörde det ena monumentet och ryssarna det andra. Det finns inget »vänner» i detta. De ena imperialisterna liknar de andra som en vänsterhandske liknar en högerhandske.

Att sådana ockupanter förstör vår världskultur i sitt barbariska försök att underkua och erövra är på ett sätt kanske mindre smärtsamt för människorna än att de dödar och lemlästar kvinnor, barn, gubbar, gummor såväl som beväpnade motståndare. Men vi bör varken förlåta dem det ena eller det andra.

Gun Kessle

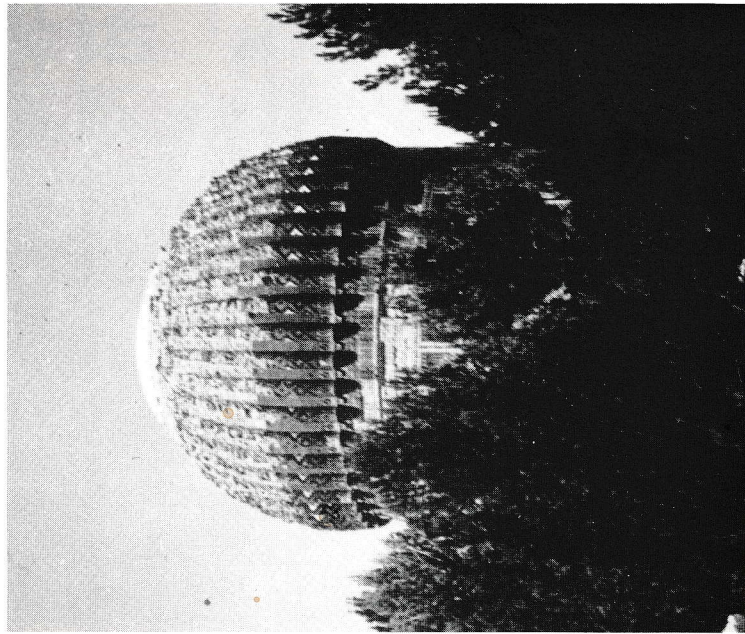

Foto Gun Kessle

Ett besök i Ghazni

av Godfrey Thomas Vigne

Ghazni 1840

Jag närmade mig nu Ghazni. Tillsammans med Lohanifolket hade jag passerat bergen och på östra sidan låg Indien. Den fruktansvärda hetten under dagen, den kala slätten, kvälens våldsamma vind, den smutsiga floden, bristen på träd och frukter, plantorna, djuren, invånarna och deras seder, allt var helt igenom indiskt. På bergets västra sida, på en höjd av 2 000 meter, befann jag mig i ett fullständigt annorlunda klimat. Där låg ett stort antal byar och i närheten av var och en ett fort byggt i lera. Fruktråden vajade över murarna och med sin strålände grönska lättrade de upp det annars monotona intryck murarna gav. Den våldoftande sunjyt som är okänd i Indien, sällsynt i Kashmir och vanlig i Persien och Tibet växte i stor mängd bland videbuskar-

na utmed floden. Och hur glad blev jag inte när jag kände igen den vita klövern och skatan som gamla bekanta från England. Det fanns mycket framför mig som kunde liva upp mitt sinne vilket jag var i stort behov av då jag lidit av feber de senaste fjorton dagarna och hade nätt och jämnt hunnit återhämta mig.

Bala Hissar, fortet i Ghazni, vars topp knappt kunde skönjas över slätten trädde snart fram i full skala. Norr därom, på vägen mot Kabul, reste sig majestätiskt sultan Mahmuds minaret och cirka fyra kilometer längre bort i samma riktning syntes på slutningen bergsbyn Ruzeh-i-Sultan, Mahmud den stores grav. Jag tror att jag kan försäkra er att det inte finns mycket mer att se Ghazni. I mitten av fortet som bildar en femhörning står Bala Hissar. Fortets sidor

Ghazni för hundrafemtio år sedan

Denna skildring av den afghanska staden Ghazni har tagit ur en reseskildring som publicerades i London år 1840: *A Personal Narrative of a Visit to Ghazni, Kabul and Afghanistan*.

Den skrevs av en viktoriansk gentlemanaresenär vid namn Godfrey Thomas Vigne. Han var varken yrkesförfattare eller uppdragsresenär. Han hade privat inkomst — som det hette på den tiden om gentlemän, sådana som levde på räntor — och han reste för sitt eget nöjes skull och av allmän nyfikenhet.

Godfrey Thomas Vigne föddes som äldste son till Thomas Vigne från Walthamstow i Essex år 1801. Han gick på Harrows och blev så småningom advokat men började

sedan vid trettio års ålder resa. Först till Nordamerika varifrån han år 1832 publicerade en reseskildring: *Sex månader i Amerika*. Därefter reste han över Persien till Indien. Men brittiska Indien intresserade honom mindre och under sju år färdades han utanför dess gränser i Kashmir, Ladak och framförallt Afghanistan där han lärde känna emiren, Dost Mohammed. Hans sista stora resa tog honom åter till Amerika, till Västindien, Mexiko och Nicaragua och sedan upp från New Orleans till New York. Han avled år 1863 i sitt hem i Woodford, Essex just som han skrev ut sina anteckningar till reseboken: *Resor i Mexiko och Sydamerika* som publicerades strax efter hans bortgång.

Foto Gun Kessle

varierar mellan 70 och 130 meter i längd. På den västra sidan reser den sig till en höjd av 90 meter över slätten och väggen är så brant att fortet är fullständigt ointagligt den vägen. Afghanerna skryter mycket om hur kraftig muren och befästningen är. Jag ansåg dock att det fanns för många torn och trots den enorma befästningen skulle anläggningen inte motstå en regelrätt belägring. Jag skriver med all aktning då staden på vissa platser kunde beskjutas med enorm verkan från en näraliggande kulle. På denna kulle fanns, när jag besökte den, inga som helst utanverk eller befästningar. Anläggningen förstärktes utan tvekan avsevärt av Dost Muhammed Khan innan de brittiska trupperna anlände.

Tre portar leder in till Ghazni. En morgon red jag in i fortet genom Kabulporten. Vakterna var mycket hövliga men stoppade mig och förklarade att det var nödvändigt att jag hade tillåtelse från den unge guvernör Taj Muhammed Khan. Han befann sig dock utanför staden och tittade på något kavalleri.

»Kabul är alltså ingenting!» utropade den gamle Mortazu Khan, »men Ghazni är en stor stad! Här är herrn på väg till Kabul och ni låter honom inte ens se Ghazni!» och tillade hänskrattande »Ge mig sju eller åttahundra män så ska jag inta den här platsen när som helst.» Men hur ska du klara av murarna?» frågade jag. »Ja, det förstås, jag måste ju befinna mig innanför muren först». Varje afghan eller patan inbegripen i en upphetsad dispyt skryter gärna om sin familj och att han bara genom att lyfta ett finger till sin hjälp kan samla en hel mängd vänner och släktingar som ingen tidigare någonsin hört talas om. Och trots att han liksom Owen Glendower i Shakespeares *Henrik IV* knappast kan kallas 'en synnerligen beläst gentleman' så skulle han om han blev provocerad eller uppmuntrad av en god lyssnare »utan tvekan uppehålla honom åtminstone nio timmar genom att redogöra för alla de djävlar som stod i hans tjänst.»

Jag gav mig av nästa dag utan att ha för-

sökt få någon intervju med den unge prins sen då jag informerats om att han hade för vana att be om besökarens svärd, gevär, pistol eller något annat som föll honom i smaken.

Ghazni är byggd vid foten av en lång ås av gips som täcks av jord och är på flera ställen genombruten av utskjutande klippor. Den sträcker sig från norr till söder och höjer sig ett hundratal meter över slätten som breder ut sig åt öster, väster och söder. Långt borta i väster ligger bergen som kallas Koh-i-Nigar Khaneh »vårdkasarnas berg» bebodda av Simi Pataner, tror jag. Åt söder tycks slätten nå fram till Kandahar och vid horisonten i väster ligger Hazarrah-bergen från syd till nord. Den snöhöljda spetsen av Gul Koh »blomsterberget» reser sig på ett iögonfallande sätt i syd-väst. Hazarahfolket som bebod dem är shiamuslimer. Koh-Haj-Lal, om jag inte misstar mig på namnet, eller »den röde pilgrimens berg» som jag hade passerat tillsammans med Lohanifolket låg på stort avstånd åt syd-sydost. Bunde-i-Sultan som jag senare besökte låg rakt norrut och Kabul åt nord-nordost.

Inne i fortet låg en basar och gissningsvis ett tusental hus där tvåtusen soldater bodde. Jag såg fyra kanoner varav en, som tycktes vara en 24 pundare, kallas Zubba-zung. Jag informerades om att det fanns ytterligare 2 400 soldater till häst och till fots spridda över landet vilka emellertid stal lika mycket som de beskyddade. Mitt tält sattes upp i närheten av Kabulporten som var den säkraste platsen. Två eller tre av de närmsta männen från guvernörens hov besökte mig, antagligen mer för att se vad slags bagage jag hade än för att avlägga artighetsvisit. Kavallerister red i en jämn ström mot Kabul dit de sänts för inspektion. De utgjorde sannerligen en vild samling, pataner, hinduer, kuzelbashar och några desertörer från sikharmen vars tjänster var begärliga eftersom de var vältrillade. Jag fann en av Mr Moorcrofts tjänare i artilleriet. Emellertid kunde han inte upplysa mig om mer än vad som redan var känt

om denne beklagansvärde resenär vars namn aldrig nämns utan den största respekt.

Ghazni ligger cirka 2 000 meter över havet. Norr om staden, mindre än en kilometer från stadsporten, reser sig den första av Sultan Mahmuds minareter eller torn och några hundra meter längre bort står nästa minaret. Båda står avskilda, på ett fundament av grov sten. Den byggnad som är belägen längst norrut är den vackraste men båda utgör utsökta exempel på tegelarbete. De är mer än 40 meter höga och har omfattande skador. Båda minareterna har den nedre tredjedelen formad som en stjärna med åtta uddar. Den övre delen är rund och där vindlar sig en delvis förstörd trappa mot toppen. Varje pelare har på olika ställen vackra utsmyckningar och inskrifter på kufiska. Ferishta tycks ha haft fel, för nägonstans har han nämnt att samtliga inskrifter i Ghazni var förstörda. Jag vet inte vad vi kan tillskriva uppförandet av dessa byggnader och det var inte heller möjligt att dechifrera inskriften men alla sade mig att det var Mahmuds minareter. Kanske utgjorde de en del av den stora moskén och antagligen användes de av mullorna när de kallade till bön. Ferishta säger: »På återvägen från Hindustan och besegringen av Mathura lät kungen uppföra en magnifik moské i marmor och granit som sedan blev känd som »den himmelska bruden». Han lät också anlägga ett universitet i närheten. När adeln insåg kungens intresse för arkitektur strävade de efter att överträffa varandra i att bygga såväl privata palats som offentliga byggnader. De uppfördes för att försköna staden och på det sättet blev staden på kort tid utsmyckad med moskeer, portaler, fontäner, vattenreservoarer, akvedukter, och cisterner utan motstycke i Östern.»

Den angränsande slätten täcks av ruiner. Som jag har påpekat ligger Ruzu-i-Sultan mitt i en by. En oansenlig ingång och en gotisk putsad arkad leder in i en ynkelig innergård. Innanför de berömda portarna av sandelträ ligger den en gång så mäktige

Mahmuds grav. Det är känt att han lät ta dessa portar från Somnath i Gujerat, ett tempel som enligt Ferishta besöktes av två till tretusen personer vid sol- och månförmörkelse. Två gånger dagligen försågs avguden med friskt vatten från Ganges trots att denna låg 160 mil därifrån. Aldern har berövat portarna av sandelträ deras doft. Utsmyckningarna på dem, flera i form av rosetter, tycks mycket elegant utskurna. Graven är utförd i form av ett prisma med tre hörn som vilar på en upphöjd plattform, allt gjort i fin vit marmor. Man sade mig att det var enormt värdefullt. På graven fanns utsmyckningar som jag har ritat av samt en del inskrifter med kufiska bokstäver som jag ej kopierat. Gamla girlander och Kaschmirshawlar var uppsatta överallt. Bland gåvorna fanns det största tigerskinn jag någonsin sett. Trots att svansen var avklippt mätte den omkring fyra meter i hela sin längd. Djuret hade dödats av Lohani-folket sade man.

Jag kunde glädja mig åt att inte råka ut för några allvarliga missöden medan jag ritade. Bland de som passerade var de bättre besuttna som regel hövliga men den fanatiska landsbygdsbefolkningen såg ofta mycket vild ut. En av dem ville klä upp mig och en annan sa att han skulle ha skjutit mig om han bara hade haft ett gevär. Men den trogne gamle kuzzelbashan fanns alltid till hands, jag var aldrig det minsta orolig. Han såg alltid till att dra intresset från min person till sig själv. Vid ett tillfälle talade han om för folk att jag bara ritade av en inskrift och vid ett annat kunde han på fullaste allvar förklara att jag var en mycket betydande person som hade kommit för att ta kommandot över amirens arme mot de skurkaktiga sikherna. Då och då blandade han upp sina historier med ett femtiotal anekdoter om andra Feringis som han hade känt och passat upp på. Vid Mahmuds grav hade jag väntat mig stora besvär men till min förvåning bad han plötsligt om en gitarr (saringi) som han behåskade suveränt. Detta tillsammans med lite medicinska råd och några rupier som han på ett klokt sätt

gav till fakiren bevekade deras annars så bestämda fördomar så att jag kunde rita av graven precis som jag önskade. Så till den grad lyckades jag att de satt modell och förnöjda önskade mig »Khosh amdeh aid» (välkommen).

»Vad gör du?» frågade jag en tjänare från Kashmir som stod böjd vid gravens ena hörn. »Jag samlar damm» svarade han »Sultan Mahmud var en mycket stor man». Tjänaren skulle säkert ta med sig det för att åter i Kashmir begrunda dessa dammkorn.

Kejsar Babur skriver i sin självbiografi enligt *Vide Leyden's and Erskine's* upplaga att »Ghazni är en karg och trist plats och jag har alltid undrat hur dess prinsar, som också ägde Hindustan och Khorassan kunde välja ett så fördömt land att regera från till förmån för en ort som Khorassan. Un-

der sultan Mahmuds tid fanns tre eller fyra vallar för att samla vatten. En av dessa, som var mycket stor, anlades av sultanen av Ghazni 400 meter uppströms nordväst om staden. Vallens höjd var cirka 25 meter och dess längd 200 meter. Vattnet som samlades där användes för att bevattna skörden. När Allah-ud-Dyn-Jehansoz Ghuri »han som brände världen» kuvade landet lät han riva vällen, brände och förstörde många gravar som tillhörde den kungliga familjen. Dessutom lade han staden i ruiner och brände den och plundrade invånarna. Kort sagt så avstod han inte från någon form av förstörelse. När jag intog Hindustan, 1525, sände jag en summa pengar med Khwajeh Kilan avsedda för återuppbyggnad och jag hoppas att det är Guds vilja att dessa jordvallar återställs.» ●

Övers. Jan-Olof Erlandsson

Foto Gun Kessle

Legenderna om Lucia

av Leif Funck

□ Lucia är en fest med både kristna och hedniska anor. Leif Funck berättar om de olika Lucia-legenderna.

Mörker, rusk och kyla — hur många gånger har vi inte lidit av gråheten i november, de grå enahanda dagarna som bara blir kortare och kortare. Men hur dyster än vardagen är, hur mycket motgångar vi än kämper mot, släppter vi inte tanken på att ljuset och det goda humöret skall återvända. Hoppet säger oss att mörkret inte kan råda för evigt.

Likaväl som det kan ske i vårt inre, sker det i naturen. Månad efter månad har det blivit mörkare och dystrare omkring oss. Men äntligen passerar vi årets längsta natt och solen, ljuset, börjar så sakteliga att återvända och därmed hoppet om ett glada-re liv. I äldre tider antog man att solen vände på sin bana den 13 december. Idag vet vi att vintersolståndet inträder några dagar senare. Om någon dag vore värd att göra till helgdag så vore det väl Luciadagen den 13 december. Trots sitt katolska ursprung är Lucia den mest äktsvenska fest vi har.

Naturligtvis blir Lucia aldrig helgdag. Dagen ligger ju så nära en mängd andra helgdagar av större dignitet. Som dagen utvecklas i modern tid är det väl dock fråga om man inte skulle införa någon form av »blåmåndag» — då man helt enkelt »firade» utan att vara ledig. Alltjämt firas Lucia som ljusets och den återvändande solens fest. Luciadagen har rent av blivit symbolen för ljus och glädje trots vår materialistiska inställning till det mesta idag. En personifikation av att efter mörker kommer ljus och värme. Lucia, med traditioner från den ursvenska, hedniska ljusfesten och den nykristna tiden i Rom, är tillsammans med Märtnsfrändet den mest värdsliga av alla

våra fester. Firandet av den helgonförklara-de Lucia är bara ett vackert inslag i fest-ligheterna och minnet av Lucia tillmätas in-te någon större religiös betydelse. Det är i ordets verkliga betydelse en *fest* och som sådan kommer den mitt i den tid när det är som mörkast och tristast, innan snön i regel har fallit, och livar upp vårt sinne.

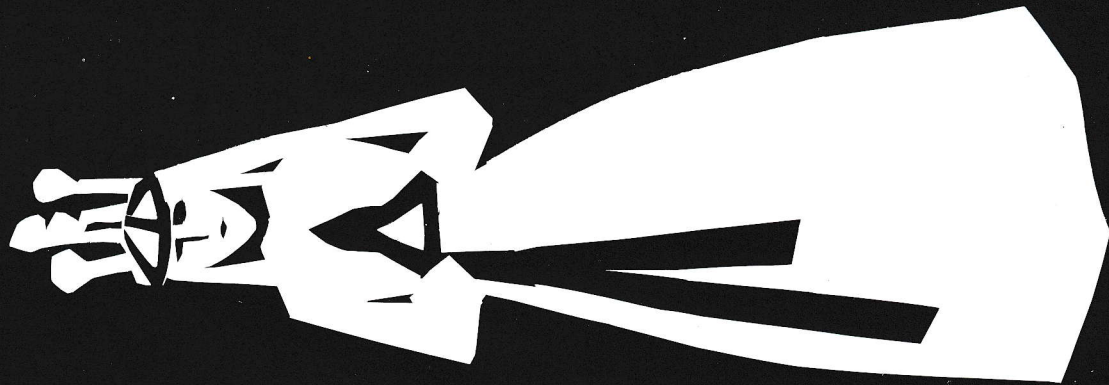
Lucia har som så mycket annat i vår rika traditionsflora, gamla anor. Legenderna är många. Den mest spridda legenden om Sancta Lucia är den värmiländska varian-ten:

Det var en ung kristen flicka, som alltid gick till de kristna fångarna i Roms katekomber. Hon ville ge fångarna mat och dryck så att de ej skulle gå under i fångenskapen. Hon mutade fängvaktarna och blev insläppt. För att få plats med så mycket som möjligt på brickan satte hon de ljus hon behövde för att vägleda sig runt huvudet i sitt stora utslagna hår.

Hon blev dock förrädd. Lucia sadades ha underbart vackra ögon och dessa lät nu kejsaren sticka ut. Och som det inte skulle vara nog med det lät han henne dansa barfota på krossat glas. Vår herre var dock med henne och hon kunde dansa utan att skadas. Kejsaren lät då genomföras henne med ett svårt i sidan (det röda bandet i dräkten) varvid hon dog. Något senare blev hon helgonförklarad.

En annan legend berättar:

Lucia var en kristen jungfru som led martyrdöden i Syrakusa på Sicilien år 304. I stället för att offra till de romerska gudarna hade hon gett gåvor åt de fattiga och behövande. Mannen som var hennes trolovade

Anteckningar om Machiavelli

av Anders Ehnmark

□ Anders Ehnmark skriver om Machiavelli: »Han är något så egendomligt som genomsådare utan cynism, eller militant utan illusioner. Hans hemliga tanke är att det trots allt, alltid, finns en strimma av handlingsmöjligheter som Fortuna lämnar öppen, men att den godtrogne inte hittar den.»

Det följande är anteckningar efter ett arbete om Machiavelli, *Maktens hemligheter*, som ska komma i höst. Jag har inte dator utan gör excerpter för hand, och jag samlar idéer i en gul pärm, och efteråt ligger ganska mycket kvar och spretar. En del kom med, annat inte.

Det politiska

Alla revolutioner behöver l'ancien régime. Det är den svarta fond mot vilken dagens ljusgestalter rör sig. Föregående regim är alltid hemsk. Det originella med Machiavelli är att han säger att även nuvarande regim är hemsk eller kommer att bli det. Hans aktiva politiska liv var inriktat på förändringen, men hans författarskap var inriktat på uppreppningen, på att frilägga härskaandets konstanter, *det politiska*, till skillnad från politiken.

Ändå var han revolutionär. Han var försvuren åt sin tids historiska mål, upprättandet av den nationella staten. Utan att darra på manschetterna väger han de smutsiga redskapen i sin hand. Ämnar bruka dem. Hans passion för Italiens lysande framtid som enhetsstat, ett nytt subalpinski Frankrike, bleknar inte på minsta sätt av insikten om vilka medel som måste tillgripas.

Hur går det ihop? Det går inte ihop. Alla styrelsesätt är pesten, försäkrar han, och vi ger sitt liv åt kampen för republiken. Han är något så egendomligt som genomsådare utan cynism, eller militant utan illusioner. Hans hemliga tanke är att det trots allt, alltid, finns en strimma av handlingsmöjlighet

sig kvar längst. Av luciafirandets urgamla seder och bruk är det framförallt en sedvänja som levt kvar till våra dagar. Det är bruket att klä ut en flicka till Lucia-brud, vilken tidigt på morgonen bjuder husets folk på kaffe.

Lucia var en föregångare till julen och alla julförberedelser skulle då vara avklarade. Lucia inledde julen och då skulle all mat avsmakas. Man åt smakprov av skinkan, korven och fläsket samt provdrack naturligtvis det nybyggda ölet. Baket skedde dock enkom för luciafirandet och karaktäristiskt var att speciella luciakusar tillverkades. Ett par av dessa kusar skulle sparas och grävas ner i åkern som ett speciellt hedniskt offer — annars kunde man riskera dålig skörd nästa år. Före luciadagen vakade man i regel efter att kvällen innan haft mycket lekande för sig. Efter lussivakan uppvaktade en av husets kvinnor husbondsfolket iförd en vit klädnad och ljus i håret samt bjöd på »lussibiten». Denna bestod av mycket bastanta saker — flask och stark öl. Under hela dagen var det sedan fest och ätande ty man skulle äta sig »märg i ben». Även djuren skulle ha sin del av välfägnaden — katten fick lite grädde, hunden ett bra ben, hästarna en kappe havre, korna ett bra fång hö och fåren ett par kärvar lön.

Den 13 december varje år tänds tusentals ljus i vårt land. Värmlänningar, studenter och på sin tid Stockholms-Tidningen har en gång spritt en vacker sedvänja över vårt land, en allmän sedvänja som hitills bestått i över sextio år och som säkert kommer att bestå. Den är för vacker och hoppingivande för att den skall få försvinna eller plottas bort i vårt materialistiska, moderna samhälle. ●

blev så förgrymmad över detta att han angav henne som kristen. Hon blev ställd inför rätta och befanns skyldig. Hon dömdes till att brännas på bål (inte alltför vanligt vid den här tiden). Lågorna rörde henne dock inte och i stället fick en knekt sticka ihjäl den sköna Lucia.

Äter en annan legen:

En yngling hade förälskat sig i Lucia och inte nog med det — det var hennes ögon har var förälskad i (ett genomgående drag i samtliga legender var att flickan hade mycket vackra ögon). Lucia lät då sticka ut sina ögon och sände dem till ynglingen. Genom detta förfäringssätt blev också ynglingen kristen och flickan fick nya ögon, ännu vackrare än de gamla.

Till sist en variant på den förra:

Lucia var en underskön numna, som åträdades och älskades av landets furste. Nunnan var inte intresserad och när man försökte hämta henne ur klostret med våld slet hon med sina egna händer ut sina ögon. Fast hon nu miste sin lekamliga syn kom hon i fortsättningen att se mycket bättre än andra. Hon såg bortom vad andra såg.

I Skandinavien har Lucia-legenderna hedniskt ursprung. Hon kallas mest Lussi. Legenderna om den kristna Lucia samman-smälte, genom de första kristna apostlarnas försorg, med hedniska traditioner om den urgamla ljusfesten.

Efter kristendomens införande på 1000-talet fortsatte man att fira denna fest med en blandning av kristna och hedniska drag. Luciagestalten är egentligen det enda kristna draget. I övrigt är luciafirandet en köttets fest av hedniskt ursprung. Värmland och kringliggande trakter har gått i spetsen för luciafirandet. Där har det också hållit

som Fortuna lämnar öppen, men att den godtrogne inte hittar den.

En intim krets av motståndare

Machiavelli skriver i en intim krets av motståndare. Han namnger dem sällan men rappar då och då åt dem. Det är som om hans polemiska prosa fordrade närvaron av ett antal författare som missförstått den fråga som är för handen.

Det är ofta lönlöst att söka deras namn. De står för något, en pretention, han använder dem som metafor för sin egen originalitet, om vilken han — med rätta — var övertygad; men i en vidare mening står de också för en estetik. Machiavellis säregna prosa, blixtrande av råhet och intelligens, uppstår då han tar spjäm mot de två vanliga sätten att skriva om härskaandet, då som nu: förskönande och förfulande omskrivning. Eget härskande förskönas, d v s minimeras, bagatelliseras, medan motståndarens härskande framhävs; det som döjljs respektive framhävs är samma sak: »det politiska», konstanterna, som antas vara något fullt, vilket är sant på så sätt att de flesta människor tycker så.

Machiavellis estetik, utformad på den tid då han skrev på de inre linjerna, i depescher avsedda för tio par ögon, nämligen De Tios Råd i Florens, går ut på att bryta detta tabu. Som diplomatisk rapportör på fältet, med uppgift att låta Florens ledning känna på fiendens muskler, lärde han sig tala sanning av säkerhetspolitiska skäl. Det skan-

dalösa i hans författarskap kommer sig av detta.

Politikens Madame Bovary

Fursten är en politikens *Madame Bovary*. Den undersöker de livslögner fursten odlar, därför att han måste odla dem. Till skillnad från Madame Bovary tror han emellertid

Det gäller Machiavelli. Han träffar allra mest prick då han säger sanningar om politikens osanning, det vi även kallar ideologi. Hur kan det komma sig? frågar man sig. Har inte den moderna tiden hunnit bortom de nödlögner som det tidiga 1500-talets småfurstar, dessa *mafiosi* och skitstövlar, uppfann??

Machiavelli teckning Magnus Sæmundsson

inte själv på dem; han odlar dem därför att det är lämpligt att hans undersåtar tror på dem.

Alljämt giltig osanning

Det finns stora författare som får en att utbrista: så är det! Men det finns lika stora som får en att säga: så är det inte! Det vill säga: precis så ser osanningen ut.

Den ena upplevelsen kan givetvis vara lika stark som den andra. Ja, är inte i själva verket upplevelsen av *sanning om lögnen* allra starkast? I varje fall mest omtumlande: då faller ju omgivna föreställningar.

Villkoren kan bara ändras på nuvarande villkor

Cesare Borgia, skurkarnas skurk, har en tveetydig roll i *Fursten*. Två gånger uppträder han i ett smickrande sällskap. Hans händer dryper av blod, men likväl ser vi honom i kretsen av sagoomspunna riksrundare: Teseus, Cyrus, Moses, Romulus. Det gemensamma för de senare är att de anses ha räddat sina folk i yttersta nöd.

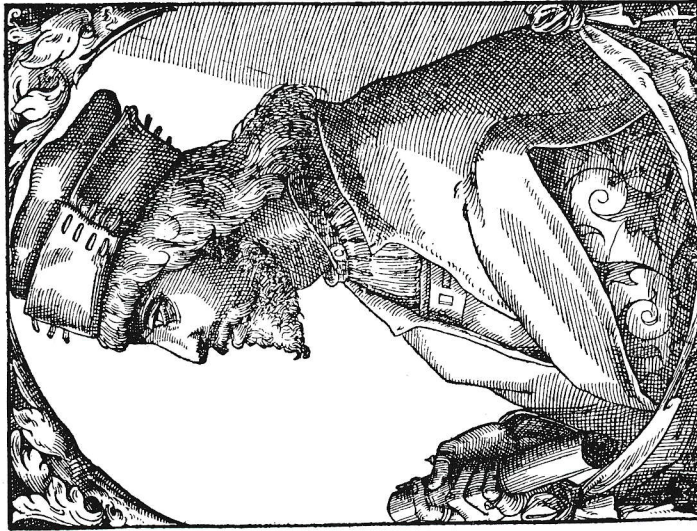
Här, i bokens början, kastar Cesare utan tvivel en skugga över sagofigurerna. Som halvfigur klargör han, på analogins vis, att inte heller de kan ha varit så noga med

medlen. Guilt by association, är Machiavellis tanke. Cesare tjänstgör som antimetäfor. Sådana är villkoren, fastän legenden glömt dem, är budskapet.

Men i sista kapitlet, då det egendomliga sällskapet återkommer, de mytiska gestalterna med skurken vid sin sida, är effekten den motsatta. Nu är det de som kastar ljus

det ut som om lagen gör kungen. Då har det välsignade tillståndet legitimitet uppstått.

I varje tid kan samma iakttagelse göras om den ekonomiska makten. Då glömskan börjar sudda ut den ursprungliga ekonomiska brottsligheten blir rikedom legitima. Varje dynasti börjar med Mr X.

Cesare Borgia, träsnitt ur Museum Jovianum.

över Cesare istället. Efter genomgången av medlen anger Machiavelli nämligen här målet. Det är historiskt tveklaktigt men pedagogiskt. Honour by association. Det sammanlagda budskapet är: villkoren kan ändras, men bara på nuvarande villkor.

Glömska skapar legitimitet

På den gamla frågan om kungen gör lagen eller lagen kungen svarar Machiavelli: kungen gör lagen, men med tiden, då undersåterna glömt hur han kom till makten, ser

Politikens myntfot

Att kriget är politikens fortsättning med andra medel är för Machiavelli en självklarhet. I den värld han överblickar är kriget otaliga, obetydliga men smutsiga, utbryter vid minsta anledning, förhindrar utveckling och framsteg. Det är som om Italiens furstehus deltog i en aldrig avslutad fotbollssaga, där samma lag ständigt möter varann, utan att det nånsin blir ett slutligt avgörande.

Emellertid kan man här också vända på Clausewitz' sats. Den fredliga lösningen av

konflikter har få institutioner att tillgå. Uppsättningen av symboler är liten. Endast mot bakgrund av väl kända, i nyliga krig verifierade maktförhållanden, kan en lösning uppnås på politikens symboliska plan. Så snart någon tvekan uppstår om vem som är starkast måste ny verifiering ske. Således tenderar politiken att bli krigets fortsättning med andra medel. Politikens myntfot är våld.

Så var det då. Ser vi oss omkring idag, i den långa fredens tid, då som vi vet cirka ett hundra femtio krig utspelas i det som vi kallar periferin, det vill säga utanför den europeiska nukleära möjliga krigsskådeplatsen — har då så mycket ändrats?

Mötet

Mötet med en så avlägsen författare pendlar mellan två ytterligheter. Å ena sidan misstror man igenkännandet och gör extra ansträngningar för att placera honom i hans tid och se allt det som skiljer, vilket här är mycket. Man lägger sig vinn om att hitta det specifika inunder det typiska, eller

det man uppfattat som typiskt och flyttbart i tiden, man läser betydelserna vid de historiska villkoren och inskränker giltigheten med hjälp av det tekniska och ekonomiska gap som skiljer oss från den tiden.

Denna goda strävan har det paradoxala med sig, att ju bättre man förstår vad han ville säga, desto mindre säger han oss. Likheten går förlorad i olikhet. Historicismens paradox.

Och å andra sidan: spontant gör man ju tvärtom, söker och finner likhet, som Machiavelli själv för övrigt, då han umgicks med fjärran texter — i hans fall betydligt mera fjärran. Han tvekade aldrig att rikta klassikernas ord till sig, nästan med våld. Men faran här är ju att det blir som i vissa moderna Shakespeareuppsättningar, man ser bara det moderna, och inte Shakespeares. Man speglar sig bara, vilket gör mötet mindre intressant. I det förra fallet blir mötet mindre intressant därför att man inte speglar sig.

Däremellan pendlar det. Det finns ingen riktig lösning. ●

Trefika

av *Håkan Ågren*

□ ... å snus å hembärent å falurött å hunddjävar å Calle Jularbo å Livet i finnskogarna å passgångare å sendrag å Fridolf Rhudin å Snoddas å Flottarkärek å Gamle Svarten å hembitråden som alla heter Elsa eller Märta å får springa å passa upp i vita förkläden i varenda djävla grosshandlarfilm, å Åsa-Nisse å Klabbarparn å Himlaspelet å fan å hans mormor ... å olika sorters dialekter ... ÄLGJAKT? Nu för tiden jagar dom väl för fan ingen älg! Nää du, det där kallar jag inte för älgjakt. Vill du veta vad jag kallar det där för? Jo du, det kallar jag för slakt. JAKT, det är någonting helt annat det! Förr i världen — i gammtia — då sprang vi ikapp dom. ... Vi drack trekaffe i det gamla storköket.

Jag hälsade på i byn ungefär varannan sommar, och åtminstone nån helgdag, tittade jag alltid in till den gamle hedersmannen för att dricka trekaffe och resonera litet.

Sedan gubben kategoriskt uttalat sin ärliga mening om det moderna fjantandet efter älg i de svenska gammelskogarna, grep han resolut tag i det stora träget med bomärke i botten som stod framför honom på köksbordet och vände det upp och ner, så att en och en halv portion kornmjölsgröt damp ner i hans våldiga gap.

— HAR JAG INTE RÄTT VA?, röt han till, så att jag måste huka mig, för rösten skar som en lie med tungt orv genom luf-ten.

En mörkbetsad pendellocka med ett vaksamt fågelhuvud mätte den försenade tiden i köket, och en blåmålad gungstol gungade fortfarande i takt med för längesedan utdöda förfäders andetag. Allting luktade gammalt där inne: kamfer, symaskinsolja, beckolja och malmedel.

Utanför den långa raden av blänkande

köksfönster bredde den idylliska svenska landsbygden ut sig så lång ögat kunde se. Här hade utvecklingen gått fram med sådan fart och kläm, att det bara var gubben kvar, och så en likistfabrik som samtidigt var skyddad verkstad och kulturminnesmärke. Där jobbade han, som ende anställd. De höga ämbetsmännen kunde helt riktigt hävda, att det rådde full sysselsättning i byn.

Gräset växte manshögt på landsvägen, i skolan bedrevs det ingen undervisning längre — det luktade bara krita, fotsvett och gammal, utspelad bordtennis med klappt-räcketar och enstjärniga bollar — på järnvägen gick det inga tåg, butiken var nedlagd, butiksbusen indragen och boska-pen utslaktad. Ytterdörrarna till de gamla ödetorpen stod och klagade och slog. Tak-pappen var uppriven på mer än ett håll och flickarna fladdrade nu sakta och hjälplöst för vinden.

Och vägen hyvlades bara vart tionde år. Då måste gubben vara på hugget, och passa på att uträtta viktigare stadsärenden.

Allting var så utvecklat, att det var en sann fröjd att skåda. Morgon och kväll lys-te det hos gubben, men mitt på dagen var det släckt. Då var i stället ljuset tätt i lik-kistfabriken, där gubben gick och drog och filade på den egna lådan, så att den blev till en verklig skönhet.

Men just nu satt han som sagt och hetsa-de upp sig över den moderna älgslakten.

Han tinnade mustascherna tills ändarna stod rätt ut på honom som sylvassa kork-skrivar.

— Nej, man ska springa ikapp dom ... å kniven ska brynas medan man springer ...

Av sina egna bittra utläggningar blev han på så dåligt humör att han sparkade till en

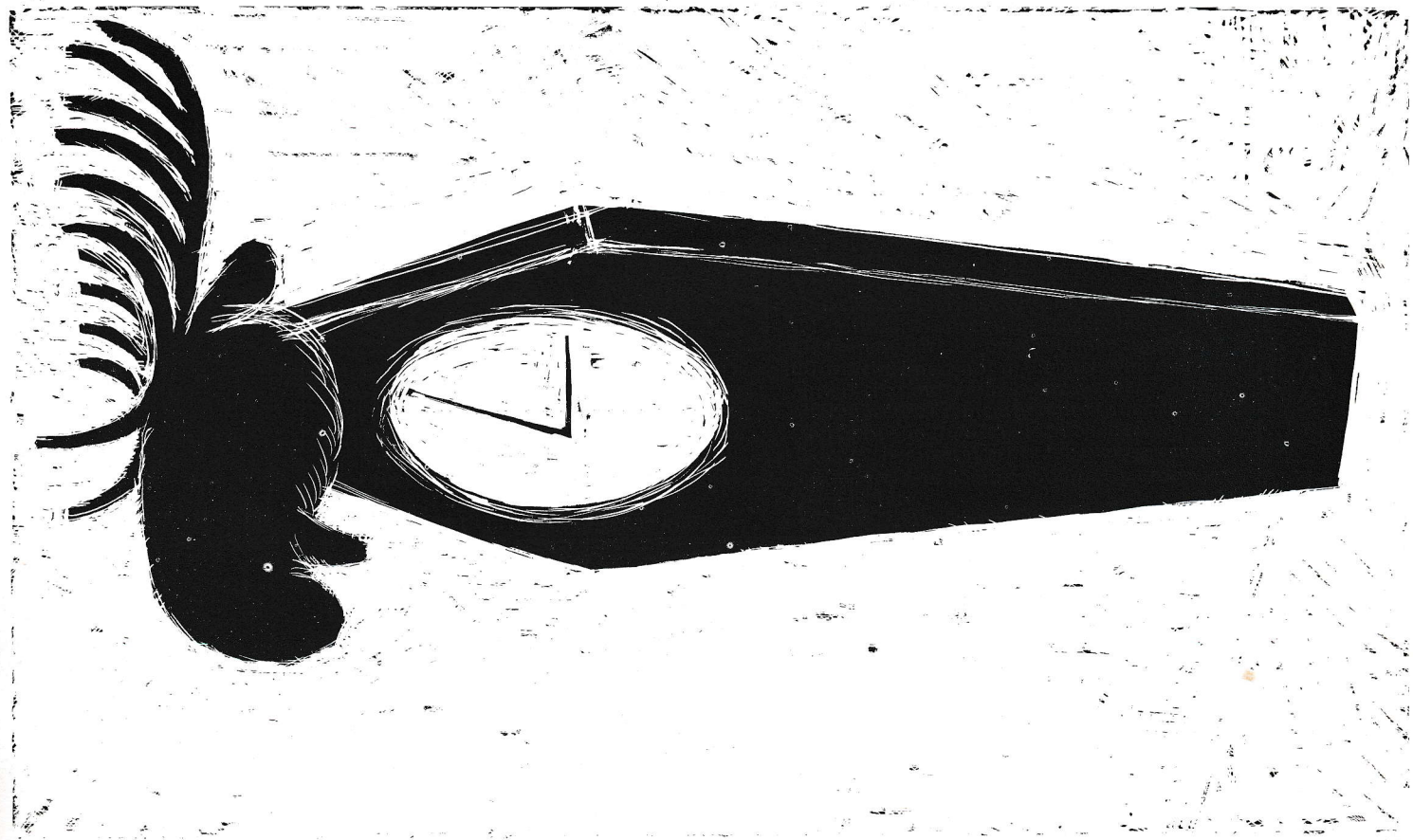

Illustration Ulla Wennberg

potta som han vanligtvis begagnade till spottkopp. Den glev sakt in under draperierna till prästkammaren, där en hemsamby — en kvinna från en rivaliserande grannby — just höll på att bädda, och hon skickade väl tillbaka den med en sån djävla fart, att gubben fick den i huvudet och för omkull och dog.

När han damp i backen riste det till i de gamla timmerbjälkarna, och uppe på vinden hoaden en lomhörd uggla trenne gånger. Det var först nu jag lade märke till att gubben hade en logdörr till rygg. Ja, det var väl det jag hade tyckt, att han alltid verkat så bredaxlad. Då blev det också begripligt, att det gått åt så mycket kornmjölsgröt under årens lopp.

Hemsamariten från den rivaliserande grannbyn bar hörselskydd som blivit över när bolag och stat hjälptes åt att lägga ned traktens enda gruva. Gruvan vattenfylldes.

Hemsamariten bar hörselskydden för att slippa lyssna på gubbens historier, så hon märkte aldrig vad som hänt.

Trots att jag kände mig oartig, drog jag snabbt i mig den sista kaffeslurken — man ska aldrig låta någonting förfaras — tog mössan som legat och sjunkit någon timme på vedbänken borta vid dörren och knalla-

de iväg.

I backen ner mot landsvägen hörde jag mig själv muttra:

— Det var nog inte bara som han skröt. Han kunde säkert jaga älg, den där gubben.

Vem talade jag egentligen till?

Myggen? Knotten?

Kommunfullmäktige i de sammanslagna kommunernas sammanslagna styrelse trettio mil bort?

Gud?

Men hur kan man tro, att det finns en högre makt, när någonting så oresonligt kan inträffa; att en gammal jägare får en potta i huvudet, och bara dör knall och fall?

I likkistfabrikens sista årsrapport, innan även den drog in, såg jag dock att man antligen kunde redovisa ökad försäljning. Fabriken hade sålt en kista, som var så utslad och grann, att den kunnat gå på auktion för rena rama ockerpriset.

Så gjordes det vinst på gubben, in i det sista, och på hans eget arbete.

Nog är det i alla fall synd, att det skall vara så långt mellan de gånger man får dricka trekaffe tillsammans med en riktig älgjägare.

William Morris

av Gun Kessle

□ William Morris, född 1834 och död 1896, var en av artonhundratalets mest inflytelserika konsthantverkare, bokkonstnärer och konsteoretiker. Och än i denna dag inspirerar hans tankar mycket av det som är vårdefullt också inom svensk formgivning av tankar.

Han var också en fascinerande författare vars »fantasiböcker» utgjorde den modell Tolkien senare använde sig av. Och som Tolkien aldrig överträffade trots sin berömmelse.

William Morris var därtill socialist. Ingen rådisocialist som så många intellektuella i Europa brukar visa sig vara utan en riktig socialist röd alligenom som var beredd att stå för sin övertygelse även när det var inopportunt. Och som socialist var han dels på den marxistiska flygeln i den dåtida engelska arbetarrörelsen och dels utvecklade han tankar som ännu är aktuella.

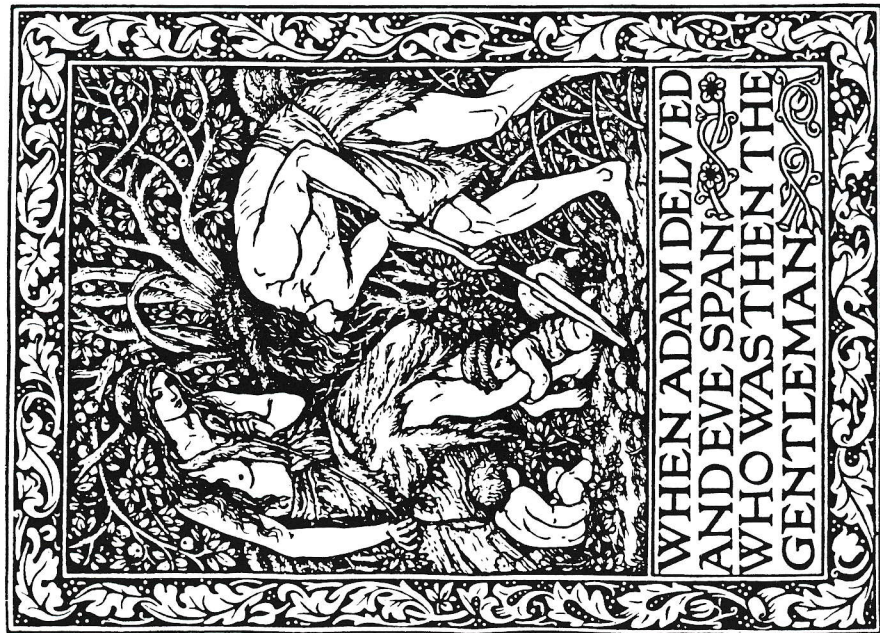
Man kan säga att om miljöaktivisterna insåg att de stammar från Morris och läste honom skulle de bli revolutionära och socialistiser och kunna förverkliga den politik de talar om; om revolutionära socialisterna läste och förstod honom som sin föregångare skulle de också förmå arbeta för en socialistisk värld för människor och inte bara för statistik.

För några år sedan gav jag för övrigt ut en bok med några av hans skrifter om konst och politik (1). Den bör finnas tillgänglig på bibliotek.

(1) William Morris. *Konst och politik*. Gidlunds, Stockholm 1977.

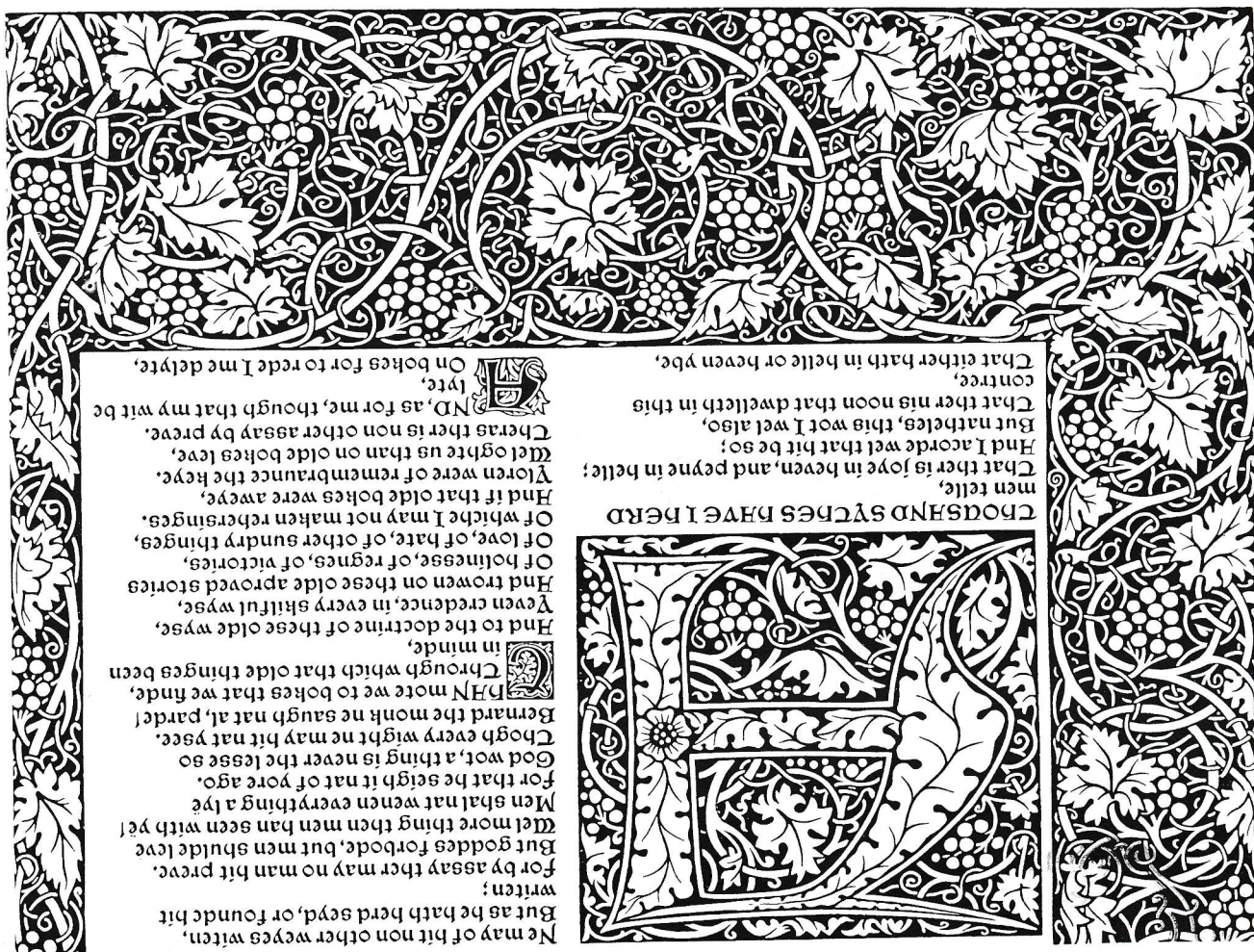
Glasfönster

Titelsida till *A Dream of John Ball*

Textilmönster

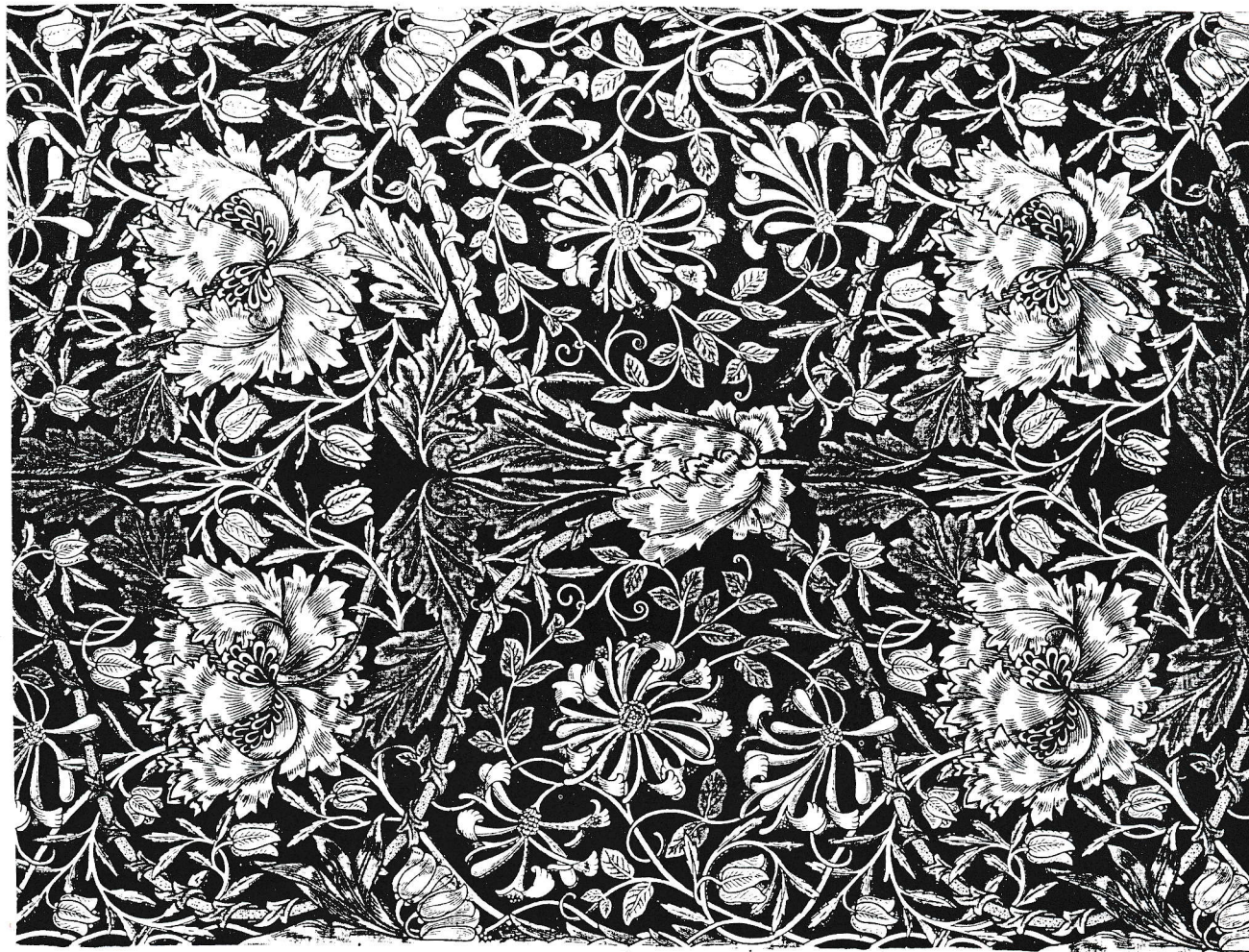

Ne may of hit non other weyes witen,
But as he hath herd seyd, or founde hit
writen;
for by assay ther may no man hit preve.
But goddes forbode, but men shulde leve
wel more thing then men han seen with yel
Men shal nat wenen everything a lye
for that he seigh it nat of yore ago.
God wot, a thing is never the lesse so
Cogh every wight ne may hit nat ysee.
Bernard the monk ne saugh nat al, parde!
BHN mote we to bohes that we finde,
Through which that olde thinges been
in mynde,
And to the doctrine of these olde wyses,
Even credence, in every shilful wyses,
And trowen on these olde aproved stories,
Of holiness, of regnes, of victories,
Of love, of hate, of other sundry thinges,
Of which I may not maken reherisinges.
And if that olde bohes were aweye,
Floren were of remembrance the heyne,
Wel oghte us than on olde bohes leve,
Cher as ther is non other assay by preve,
ND, as for me, though that my wit be
lite,
On bohes for to rede I me delyte,

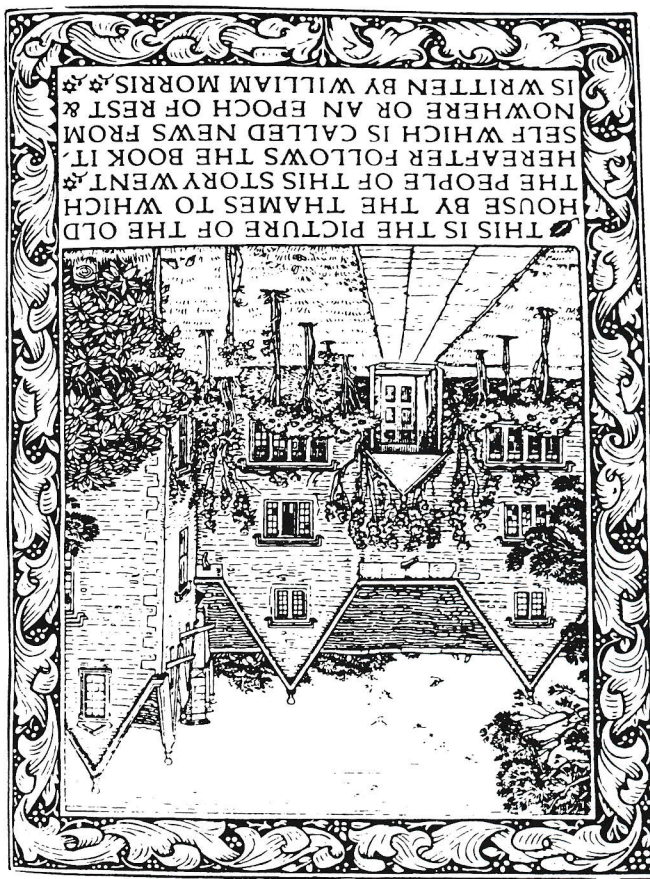
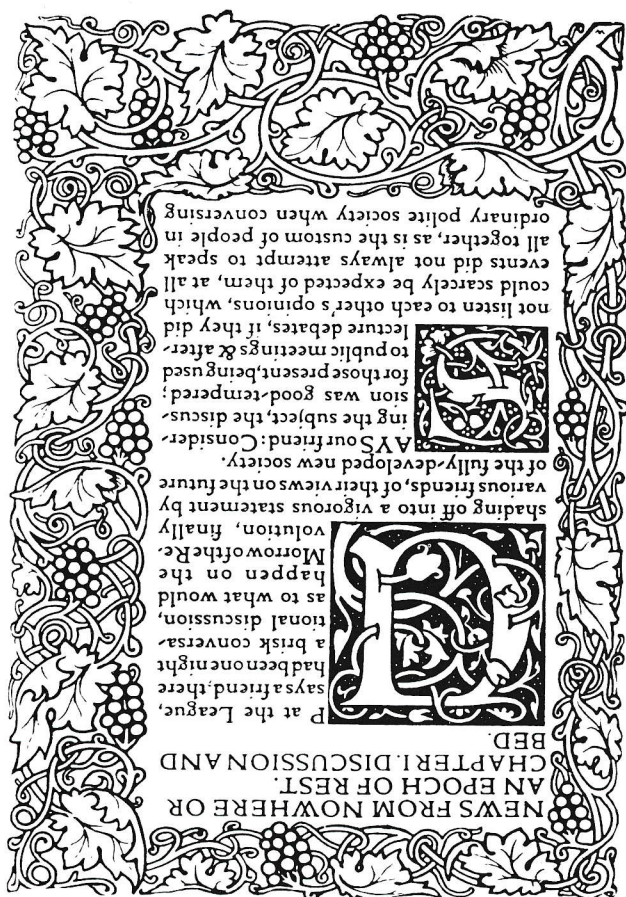

CHOSAND SYCHES HAVE I HERD
men telle,
Chat ther is joye in heven, and peyne in helle;
And I acorde wel that hit be so;
But natheles, this wot I wel also,
Chat ther nis noon that dwelleth in this
contree,
Chat either hath in helle or heven ybe,

Detalj från Morris upplaga av Chaucer

Textilmönster

Frontispis och inledningstext till hans politiska framtidsallegori: News from Nowhere. 1892.

Statskuppen 1772 Nationens räddning eller reaktionens seger?

av Mats Miljand

□ Omfattningen av det ryska hotet mot Sveriges oberoende, bakgrunden till 1766 års tryckfrihetsförordning, legitimiteten i statskuppen 1772 och Gustav III:s regering är några av de historiska problem som Mats Miljand här tar upp till kritisk diskussion. De radikala måste frigöra sig från intuitivt intagna ståndpunkter, menar han.

Frihetstiden i historieskrivningen

Frihetstiden har bevarat sin aktualitet till våra dagar. Bedömingarna av epoken har alltid skiftat efter den samida belägenheten. T ex innebar striden för parlamentarism under årtiondena runt sekelskiftet för första gången en avsevärt ljusare bedömning av frihetstiden, främst genom Fredrik Lagerroths arbete *Frihetstidens författning*, 1915. Han tog fasta på de moderna inslagen i det frihetstida statskicket: partisväret, riksdagens oinskränkta maktutövning, statschefens reducerade ställning till formell symbol, rådsregeringens bundenhet till riksdagens beslut och direktiv.

Den första vetenskapliga framställningen av frihetstiden framlades av C G Malmström i det för svensk historieskrivning brytande verket *Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statsvärvningen* 1772. Det utkom i sex band 1855 - 1877. Dess andra reviderade upplaga 1893 - 1901 ansågs länge som oöverträffbar.

Malmström var influerad av de nationalistiska strömningarna under 1800-talet. Han lade stor vikt vid det förvärrade hotet mot Sveriges nationella frihet ständerväldet utgjorde. I författningsfrågan var han närmast konstitutionell monarkist och målade därför också frihetstidens författning i mörka färger. Hans slutsats var att den icke förmått reformera sig själv när dess brister

blivit allt tydligare. Partikampen sattes före Sveriges ekonomiska utveckling, internationella och nationella intressen. Inte heller lyckades man finna former för en stark reageringsmakt, menade Malmström. Den statskupp, som Lagerroth ansåg sätta stopp för en livsduelig författningsutveckling och försatte Sverige för lång tid framåt bland de mest konservativa staterna i Europa, ansåg Malmström var landets räddning undan fortskridande förfall.

Ungefär så har frontlinjerna dragits upp bland historikerna. Med nya förhållanden har nya färör grävt vid sidan om de gamla men den dominerande frontlinjen har inte förändrats. Så innebar t ex Sveriges utrikespolitiska läge 1939 - 1945 att vissa sidor av frihetstiden framhävdes på andras bekostnad. Framförallt var det det allvarliga tryckfrihetsläget som skapade ett förnyat intresse för 1766 års tryckfrihetsförordning. Denna skapelse har sedan dess för många blivit den progressiva fyrbåken som skymt de många mörka och tvivelaktiga sidorna av epoken.

I takt med det ökande avståndet till det senaste världskriget har också historiker som Sten Carlsson tonat ned betydelsen av framförallt det ryska hotet mot Sverige under 1700-talet. 1980-talets verklighet gör att just dessa händelser åter gör frihetstiden

brännande aktuell.

I den mån det kan sägas ha funnits en vänsterdebatt om Sveriges historia före Sundsvallsstrejken 1879, så har den intagna ståndpunkten intuitivt varit en i huvudsak ljus bedömning av de yngre mössornas sociala och ekonomiska program, där just tryckfrihetsförordningen utgjort höjdpunkten. Följaktligen har man tonat ned betydelsen av den utländska inblandningen och hotet mot Sveriges oberoende. I bedömningen av den efterföljande perioden har man därför oundvikligen hamnat i en fördomande position. Gustav III var en reaktionär, som drev historiens hjul bakåt mot det kungliga enväldet. Dessutom in-skränkte han och avskaffade omsider den ädelsten som tryckfrihetsförordningen utgjort. För övrigt var Gustav III en sprätt, en teatralisk docka, en adelsvänlig aristokrat utan egentlig betydelse.

Jag hoppas att jag under den följande genomgången av några av de problem, som möter den som vill sätta sig in i frihetstidens dramatiska historia, skall lyckas vända ut och in på en del sådana invanda föreställningar. Jag tror med andra ord att man ur ett radikalt och demokratiskt, nationellt 1900-talsperspektiv i *huvudsak* måste sätta negativa förtecken för frihetstiden och i *huvudsak* positiva dito för Gustav III:s regeringstid. Annorlunda uttryckt — för att nu turnera artikelns rubrik — tror jag att statskuppen 1772 innebar såväl nationens räddning som reaktionens seger. Och detta är i så fall den stora viktiga erfarenhet som en vänster som vill handla medvetet måste inse. I valet mellan att driva en folklig inrikespolitik kopplat till en utrikespolitik som hotar nationen beständ — och en politik som värnar om nationen till priset av progressiva reformer, måste den nationella politiken föredras. *En verkligt radikal demokratisk politik måste med andra ord förena kravet på nationens oberoende och folkets sociala krav för att lyckas.*

Och det var vad Gustav III faktiskt lyckades göra. Därför är det inte heller riktigt att säga, som jag gjorde ovan, att reaktionen

segrade med Gustav III. Så entydigt förhåller det sig inte.

Arvid Horns fredspolitik

Frihetstidens första skede omfattar Arvid Horns regeringstid (1721 - 1738). Under perioden genomförs de viktigaste förändringarna på statsskicket område. Frederik slut 1720 med Ryssland, Danmark och Preussen. Frederik I (av Hessen) installeras som tronföljare och ett ekonomiskt återuppbyggnadsarbete av det förhärjade landet inleds.

Utrikespolitiskt förde Arvid Horn en fredslinje. Sverige var omvandlat från stormakt till en liten utblottad randstat, politiskt isolerat och hotat av en ny stormakt i sin traditionella inflytelsesfär.

Till fredsförhandlingarna med Ryssland hade frågan om den svenske tronföljaren kopplats. Frederik I var gammal och barnlös. Från ryssarnas sida fanns ett intresse att försöka genomdriva Karl XII:s syster, hertig Karl Fredrik av Holstein som tronföljare. Denne hade goda förbindelser med det ryska hovet och förmålades sedan med Peter den stores brorsdotter, kejsarinnan Anna. Dessa dynastiska planer ställde vittgående möjligheter i utsikt.

Tsar Peter var dock mest angelägen om att det nya svenska statsskicket skulle bevaras. I utbyte mot en konvention mellan Ryssland och Sverige till författningens skydd var han beredd att offra hertigen av Holsteins svenska arvsanspråk. Detta förslag lyckades tsar Peter inte genomdriva men det vittnar ändå tydligt om hans ambitioner och mål i förhållande till Sverige.

Som motsåndare till valet av den holsteinske hertigen stod en svensk politisk gruppering till vilken Horn hörde. Hans anhängare vid denna tid, de äldre mössorna, representerade den gamla högaristokratin, högbyråkratin och högkloresiet. De förde en försiktig nationell politik. Deras program syftade till fred med Ryssland, men sökte därtill trygga landet genom en nära anslutning till England och Frankrike. Dessa stater var vid denna tidpunkt alliera-

Gustav III tager, sittande vid toalettbordet, emot sin son framförd av Fr. Sparre.
Laverad pennteckning av J.T. Særgel

de i ett labilt förbund, som egentligen stred mot ländernas verkliga intressen. Det var den så kallade hannoverska alliansen, till vilken också Preussen hörde.

Grunden för Horns fredspolitik och återförsäkringar vilade på den franskbrittiska vänskapen och när denna tog slut under 1730-talet rycktes grunden för Horns ställning undan.

Horns motståndare var det s k holsteinska partiet. Denna gruppering syftade till att återupprätta Sveriges stormaktsställning. De önskade revision av vår östra gräns, som flyttats avsevärt längre västerut i Nystadsuppgörelsen. De var »revanschister», för att använda ett modernt uttryck. Genom att stödja hertig Karl Fredriks kandidatur, trodde de sig skapa möjligheter för sådan revansch. Tankegången verkar idag fullständigt befängd, men var uppenbarligen inte det under 1700-talets första

dörren öppen för en revansch om förhållandena blev gynnsamma. Rådet skulle då utan att behöva höra ständerna »söka bringa ryssen till och inom sina gamla gränser tillbaka».

Partierna bildas

I dessa stridigheter har de två partier som fortsättningsvis skulle dominera den politiska kampen i Sverige, hattar och mössor, sin upprinnelse.

Hattarna var det första organiserade partiet i Sverige och uppstod ur resterna av det holsteinska parti som Horn krossat. Dess nya program för att nå den hett eftertraktade revanschen, en ny svensk stormaktsställning, blev anslutning till Frankrike för östersjöväldets återerövring, systematisk protektionism och statsunderstöd till manufakturer för att få igång ett snabbt ekonomiskt-industriellt uppsving i Sverige. En förutsättning för att programmet skulle kunna genomdrivas var givetvis att den hornska ministären störtades.

Hattpartiet hade sitt starkaste stöd hos de högre ämbetsmännen, de större exportörerna, grossisterna och företagen, d v s de små men inflytelserika grupper som såg centralisering, statsregleringar och en stark byråkrati som vägen till välstånd. De gav med andra ord uttryck för den då mest avancerade ekonomiska filosofin, merkantilismen.

Mösspartiet organiserades bland de grupper som ursprungligen stått den hornska politiken nära, d v s högadliga ämbetsmän på de främsta posterna. Senare kom partiet att få sin förankring bland handlare, hantverkare, de lägre prästerna och i bondeståndet. Mot slutet av frihetstiden var det de ofrälse parti.

De kom att bekämpa hattbyråkratin och den merkantilistiska politiken. Ur mössornas led steg med tiden sådana skriftställare som Anders Nordencrantz och Anders Chydenius fram. De utvecklade teorier om ekonomisk och politisk frihet i upplysningsfilosofins anda, som spreds i pamflettens form och upptogs som argument i par-

tikampen.

Geografiskt låg hattarnas starkaste fästet i södra och västra Sverige och mössornas i östra och norra delen av landet.

När riksdagen samlades 1738 visade sig det nya välorganiserade hattpartiet ha majoritet i riddarhuset och inom borgarståndet. Under riksdagens gång vann de också röster inom präste- och bondeståndet. Efter rösterna följande hade utvecklats former för regeringsskifte tvingades man inleda ett rättsgångsförfarande med tillvåtelser om tjänsteför att få bort Horns ministär. Det var den så kallade licentieringen, som sedan kom att bli majoritetens oppositionens vapen mot det härskande rådet. Arvid Horn blev kanslipresident utan regering och valde då att avgå.

Hans regeringsperiod brukar de flesta bedömare anse vara frihetstidens främsta. Den saknade de tvivelaktiga inslag som senare skulle följa.

Nu är vi framme vid frihetstidens andra skede, hattregimens tid (1738 - 1765). Hattarnas framgång på riksdagen berodde på den överlägsna organisationen, men också på förbindelserna med den franske ministern i Stockholm, Casteja, som försåg dem med de pekuniära medel de behövde för att ex köpa upp fullmakter från adelsfamiljer som inte själva tänkte bevista riksdagen, eller för att helt enkelt köpa röster i valen genom mutor eller inbjudningar till mer eller mindre storslagna middagar.

Frankrikes intresse av Sverige låg däri, att man önskade sysselsätta Ryssland med Sverige och på det sättet isolera huvudfienten Österrike, med vilket Ryssland var förbundet. Hattarnas krigspolitik gick hand i hand med de franska intressena. Men deras krigsiver var, enligt Stavenow, endast en uppjagad känsla hos en visserligen politiskt härskande adlig byråkrati, men dock blott ett mindretal. Den byggde inte på föreställningar om Sveriges styrka utan på missuppfattningen om Rysslands svaghet och Frankrikes maktställning. Till deras försvar kan hävdas, som Stavenow gjort, att en verkligt varaktig fred med Ryssland var

omöjlig före förlusten av Finland.

Korruption

Vid 1740 - 1741 års riksdag hade Horns förutvarande anhängare lärt sig de nya metoderna. Det nyorganiserade partiets utrikespolitiska mål var fortsatt fred med Ryssland, ett mål som ju den ryska statsledningen självklart var villig att understödja. Ur den ryske ministerns i Stockholm, von Korff, fick började nu också ryskt guld flöda bland riksdagsledamöterna via mödspartiets välfyllda partikassar. Den utländska korruptionen blev ett bestående inslag i det frihetstida riksdagslivet.

Vid 1743 års tronföljarval använde Frankrike omkring en miljon daler silvermynt för sin kandidat, Danmark ungefär lika mycket för sin kronprins kandidat. 1746 utgav Frankrike nära 350 000 d s m Ryssland och England omkring 275 000. Från 1765 ökade korruptionen till än större belopp. Frankrike stödde det då ramlande hattpartiet med 2 miljoner daler. England, Ryssland och Danmark offrade 3 miljoner på mössornas seger. 1769 gick totalsumman för alla de utländska makternas bidrag till omkring 5,5 miljoner d s m. 1771 utgav Ryssland ensamt 1,6 miljoner med resultat att den dåvarande ryske ministern i Stockholm, Osterman, enväldigt härskade i mösspartiet och därigenom var Sveriges verkliga monark — till dess revolutionen 1772 gjorde slut på partivaldet.

Pengarna gick till partikassorna för att bekosta riksdagsledamöternas uppehälle, kostnader för klubbar och öppna bord, för att köpa fullmakter och röster, vid t ex lantmarskalks- och bänkmansvalen, d v s vid val av ordförande i Riddarhuset och ledamöter till riksdagens olika deputationer. Flera medlemmar av rådet, den formella regeringens, var köpta med pensioner. 1766, året då den lovsjungna tryckfrihetsförordningen antogs — världens första och frihetstidens ädlaste smycke — satt två engelska och två ryska pensionärer med i mössrådet.

Hattarna sätter oberoendet på spel

1740 igångsatte hattarna sitt illa förberedda krig mot Ryssland sedan man 1739 genomdrivit en allians med Frankrike, som bl a utlovade ett subsidiebelopp på två miljoner livres, d v s 400 000 riksdaler i den tidens penningvärde, årligen under tre år, på villkor att Sverige skulle angripa Ryssland.

Tidpunkten tycktes gynnsam. I Ryssland rådde förvirring på grund av tronföljdsstrider. Åren 1735 - 1739 var landet dessutom indraget i ett krig mot Turkiet. Det österrikiska tronföljdskriget hade brutit ut och höll Österrike och Preussen sysselsatta. Hattarna hade också fört hemliga underhandlingar med Peter I:s dotter Elisabeth om en plan som gick ut på att Sverige skulle stödja hennes planer på att genom en statskupp erövra kejsarvärdigheten. I utbyte hoppades hattarna på en revision av Ny stadfredens bestämmelser om gränsdragningen i Finland.

Men Elisabeth lyckades nå sitt mål hattarnas hjälp förtut och det svenska härtaget mot St Petersburg slutade med totalt fiasko. Den svenska hären inneslöt 1742 i Helsingfors och kapitulerade. Därmed hade hattarna fört Sverige in i en politisk situation minst lika allvarlig som krisen 1719.

Vid fredsförhandlingarna i Åbo kunde Ryssland aktualisera den svenska tronföljdsfrågan, som ännu inte fått sin lösning, och spela ut densamma mot krav på landavträdelser i Finland. Kejsarinnan underströk att endast om de svenska ständerna utsåg Adolf Fredrik av Holstein-Gottorp, besläktad med den tidigare tsarinnan Annas make hertig Karl Fredrik, till svensk tronföljare, vore hon villig att avstå från det krigsskadestånd som hon ansåg sig berättigad till.

De två ofrälse stånden samt borgarståndet antog det ryska diktatet i det pressade läget, men bondeståndet gick en annan väg. I mars 1743 beslöt ståndet att stödja den danske kronprinsen Fredrik som svensk tronföljare. Bakom bondeståndets val låg den danska propagandan och bestickningen. Danmarks viktigaste mål var att för-

hindra att en holsteinare insattes på Sveriges tron. Man fruktade en inringning från norr och söder. Den danska agitationen, däremot, anknöt till rysshätsen och till missnöjet med den aktivistiska hattregimen och blev framgångsrik i de södra och västra landskapen, samt i Dalarna. Till stöd för den danske kandidaten utbröt nu det uppror som något vanhedrande kommit att kallas »den stora daldansen». Dalabönderna tågade till Stockholm för att genomdriva sin vilja i tronföljarvalet.

Men den 16 juni undertecknades freden i Åbo. Sverige avträdde landet mellan Simen och Finska viken till Kymmenen älv och utfäste sig att välja Adolf Fredrik av Holstein till tronföljare. Nyheten om fredsavtalet nådde Stockholm den 19 juni. Den 22 juni kvästes dalaböndernas uppror genom blodbadet på Gustav Adolfs torg vid Norrström. Den 23 juni valdes Adolf Fredrik till tronföljare. Det ryska inflytandet i Sverige stod på sin andra kulmen.

Från september 1743 till juli 1744, då de mycket motvilligt lämnade landet, förlades en rysk eskader och armékår på ca 12 000 man i Nyköping och Norrköping. Enligt de flesta bedömare var orsaken hattarnas räddsla för krigshotet från Danmark, med anledning av att den danske kronprinsens kandidatur avvisats. Det har dock hävdats, att de ryska hjälptrupperna framförallt skulle ha inkallats för att förhindra utbrottet av ytterligare bondeuppror. (Se Anders Perssons bok *Den farliga hjälpen*). Hattarna skulle alltså ha upprätt fullkomligt landsförrädiskt och tagit hjälp av främmande makt för att behålla sina regerings-

taburetter — utan yttre krigshot. I förlängningen av resonemanget ligger också att hattarna kunnat gå bönderna till viljes, d v s negligerat de ryska kraven vid fredsunderhandlingarna i Åbo. I det läge som hattarna försatt sig är detta högst tveklaktigt.

Det danska krigshotet framstår således som en mer trovärdig orsak till den ryska hjälpen än behovet att stävja upproriska bönder. Ur utrikespolitisk synpunkt är där-

emot frågeställningen underordnad. Episoden med de ryska trupperna i Sverige 1743 - 1744 visar framförallt vilka avsikter som fanns på den ryska sidan i fråga om Sveriges framtida ställning och lägger en mörk skugga över den frihetstida statskonsten.

1746 är den ryske ministern von Korffs ställning så stark att han kan utdela en offentlig tillrättavisning av Adolf Fredrik för att denne upprätthöll förbindelser med hattpartiet.

Efter det ryska krigsäventyret inledde hattarna en fredligare politik, som siktede till ekonomisk utveckling av landet. I själva verket var det ett övertagande av huvudlinjerna i Arvid Horns nationella återuppbyggnadsprogram. De hade lärt sig läxan och blivit fosterlandsvänner.

Frihetstiden blev också en period av stor svensk kulturell och vetenskaplig blomstring. Från ingenting, tycks det reste sig svensk naturvetenskap till det främsta ledet i Europa. Linné, Torbern Bergman, Celsius, Per Wargentin, Scheele, Samuel Klingenshierna, Swedenborg, Sven Rinman m fl. Hur detta skall relateras till den frihetstida samhällsandan och till de politiska och ekonomiska förhållandena är en intressant och viktig fråga. Var det ett mirakel, som Sten Lindroth hävdar i en essä, eller berodde det på något annat? Vi kan emellertid inte fördjupa oss i detta här utan återvänder till det utrikespolitiska läget efter att helt hastigt fastslagit att det är framförallt genom den kulturella och vetenskapliga utvecklingen, som frihetstiden tjänat sina sporrar.

Ryskt inflytande

Vid 1746 års riksdag fördes en bitter partikamp i fråga om Sveriges framtida utrikespolitiska orientering. Hotet mot det nationella oberoendet var ännu långt ifrån avvärt. Hattarnas nationella fredsprogram syftade till att hävda rikets oberoende genom en försvarspolitisk omläggning och satsning i defensiv riktning. Det finska försvarssystemet byggdes ut.

Hattarna arbetade för en fortsatt an-

knytning till Frankrike och Preussen. Mössorna hävdade att en bestående säkerhet endast kunde vinnas genom vänskap med Ryssland och England och förnekade allt tal om hot mot rikets säkerhet som följde av denna politik.

Utgången av riksdagen bestämdes av Rysslands ohöjda inblandning under öppet vapenhot. »Samarbetet mellan mössornas ledare och den ryske ambassadören von Korff överskred snart landsförräderiets gränser», skriver Olof Jägerskiöld i sin framställning av frihetstidens utrikespolitik i fembandsverket »Den svenska utrikespolitikens historia» (1957).

Stavenow yrtrar i sin bok »Frihetstiden. Dess epoker och kulturliv» (1921) att »1746 - 1747 uppträdde Rysslands ambassadör såsom partiets verkliga chef, förstäckte guld till den hänsynslösa agitation och rådgjorde på det intimaste med den ledande partikonseln om alla mått och steg i partikampen. Å mössornas vägnar mottog han uppmaningar att samla ryska trupper och flottor vid gränsen för att skrämma Sveriges regering, att angiva hotande och för Sverige förmedlande deklamationer, ja t o m att låta trupper rycka in och ockupera Finland för att framvinga hatrådets fall».

Stavenow menar att dessa förbindelser i grund krossade det äldre mösspartiet med dess starka aristokratiska prägel. Han kallar dess undergång en »nationell välsignelse»

Hattarna lyckades dock utnyttja reaktionen mot de ständiga ryska övergreppen och 1747 kunde man genomdriva en förnyelse av 1738 års subsidieöverenskommelse med Frankrike, samt en defensivallians med Preussen. Trots risken för ytterligare sammanstötningar med Ryssland hävdade hattarna här de nationella svenska intressena mot de ryska. Man kan, om man så vill, uttrycka det som att den uppåtstigande storborgerligheten var mer fosterländsk än den gamla överheten, som sjunkit ner i anpasslighet för att komma åt makten.

1748 efterträdades den ryske ministern

von Korff av greve Nikita Panin. Denne tog upp nya förhandlingar om en konvention till skydd för den svenska författningen. Denna borde undertecknas av Sverige och Rysslands allierade och garantera Ryssland fördragsenlig hjälp om landet tvingades ingripa mot försök att ändra den svenska författningen, ansåg Panin.

Tack vare det internationellt spända läget lyckades Sverige manövrera sig undan utan att ta ställning till de ryska förslagen. 1749 undertecknades istället ett avtal som åtskilligt förbättrade Sveriges relationer till Danmark. Det södra grannlandet var nämligen hotat av samma slags ryska intriger som Sverige och detta tvingade till sist de båda, traditionellt sett, antagonistiska länderna att börja ompröva sina förhållingssätt.

Trots den fredliga inriktningen drogs Sverige med i det internationella spelet som ledde till de stora alliansernas omkastning och fram till Sjuårskriget. Under 1700-talets första hälft var huvudlinjerna i den europeiska politiken att Frankrikes huvudmotståndare var Österrike och dess förbundna, framförallt Ryssland. Frankrike försökte därför samla kring sig skiftande koalitioner för att begränsa det habsburgska inflytandet. Men 1756 slöts plötsligt ett antal fördrag som resulterade i nya frontlinjer. England och Preussen slöt det s k Westminsterfördraget. Frankrike och Österrike slöt det s k första Versaillesfördraget, till vilket Ryssland anslöt sig 1757. Detta fördrag var riktat mot Preussen, som 1756 genom invasionen av det österrikiska Schlesien utlöst Sjuårskriget. Sverige tvingades ta ställning mellan de båda blocken.

Ekonomisk kris

1758 förnyade hattarna 1745 års försvarsförbund med Ryssland, vilket innebar en fastare anknytning till det fransk-österrikiska blocket mot England-Preussen. Detta ledde till den halvhjärtade svenska krigssats mot Preussen, som i Sverige kallades det pommerska kriget. Det pågick till 1762 då det avslutades utan gränsförändringar.

Dess politiska betydelse låg i det stora underskottet i den svenska statskassan som det bidrog till. Den ekonomiska kris som begynn timer tidigare bl a beroende på en hejdlös sedelinflation, förvärrades ytterligare av att Frankrike inställde sina subsidier till följd av den inställda svenska krigsansträngningen. Att man saknade adekvat kunskap om hur myntpolitiken borde skötas underlättade inte situationen.

Inrikespolitiskt kom de undergrävda statsfinanserna i fortsättningen att utgöra den viktigaste stridsfrågan. Det var genom kritiken av hattarnas ekonomiska slöseri som mössorna under 1760-talets riksdagar fick en möjlighet att nå den regeringsställning som deras utrikespolitiska hållning och förbindelser hela tiden utestängt dem från. Det yngre mösspartiet agiterade för stark sparsamhet med statens medel och en fysokratisk näringspolitik. Partiet krävde ständsprivilegiernas avskaffande, likhet vid befordran, rättsskipning och jordbesittningsrätt. De krävde dessutom större offentlighet i riksdagslivet och inom statsförvaltningen.

1764 tvingades hattarna inkalla riksdagen för att ordna rikets finanser. Mössorna, som redan vid 1762 års riksdag tvingat flera av hattträden att avgå och ersatt dem med mössor, lyckades nu vinna majoritet inom alla fyra ständer och tillsatte ett mössråd. Därmed är vi inne i frihetstidens tredje skede, partiväxlingens period (1765 - 1772).

Mössorna vid makten

Sedan mössorna övertagit regeringsmakten vidtog de en räfist med den föregående regimens ledande män. Sex av de ansvariga för subsidiefördraget med Frankrike 1747 förklarades förlustiga ständernas förtroende. Vidare gjorde man upp räkningen med föreståndarna för de växelkontor som hattarna inrättat för att motverka sedelinflationen, men som blivit en guldgruva för dem som drev kontoren. En av dem, grosshandlaren Kierman, hade också missbrukat sin ställning som bankofullmäktig genom att

driva stora affärer för egen räkning med bankens pengar. Han dömdes till fästning och avled efter ett år på Marsstrand.

Mössorna gick också hårt fram med pensioner och andra ekonomiska ersättningar som ämbetsmännen tillskansat sig. Man försökte också minska byråkratin.

Vid sidan om räfsten mot den föregående regimen — varvid man inte tvekade om att använda rättsvidriga metoder! — planerade man också ett flertal sociala och politiska reformer. Här tycks dragen av ett progressivt folkligt parti framträda. Det är riktigt så tillvida att partiets anhängare nu återfanns bland de ofrälse. Men till saken hör att mycket av det som stod på mössornas program också börjat dryftas inom hattpartiet vid denna tid. Många av de frågor som tillskrivits mössorna allena var i själva verket tidstypiska tankeströmmar, idémässigt allmängods.

Mössorna hade inte heller frigjort sig från det ryska beroendet. Till kanslipresident efter det största hatrådet Claes Ekeblad utsågs C G Löwenhjelm, som uppbar rysk pension, vilket framgår av ryska regeringens instruktioner till sin minister i Stockholm, Osterman. Denne var i själva verket vid denna tid mössornas verkliga ledare. Inga beslut kunde fattas utan att de konfirmerats av Osterman.

Mot den bakgrunden bör också mössornas försvarsbesparing ses och bedömas. De innebar framförallt att utbygget av de finska befästningarna eftersattes. Ehrensvärd entledigades från arbetet med Sveaborg, som aldrig blev färdigbyggt.

1766 års tryckfrihetsförordning, i ryskt intresse?

En annan intressant tanke, som inte går att belägga utan omfattande arkivforskning i bl a stängda sovjetiska arkiv, men som jag inte kan låta bli att framlägga som en hypotes, är att den svenska tryckfrihetsförordningens tillkomst 1766 också kan ses mot bakgrund av det ryska inflytandet över svensk politik vid denna tidpunkt.

Sekreta utskottet, som helt behärskades

av mössorna, föreskrev på 1766 års riksdag, att rådet borde »i alla politiska mål visa fullkomligt förtroende för Ryssland». Partiets ledare fattade alla viktiga beslut i samråd med den ryske ministern. De överlade med honom om vilka som borde inväljas i sekreta utskottet, och om vilka man borde utesluta ur rådet. Och fyra rådsberedare hade, som vi redan nämnt, utländsk pension. I en sådan situation är det svårt att tänka sig att tryckfrihetsförordningen skulle ha kunnat genomdrivas i riksdagen mot den ryske ministerns vilja. Men vad kunde Katarina II ha för intresse av svensk tryckfrihet?

Det är ju känt att hon vunnit för uppläsningsidéer överallt i Europa — utom i sitt eget rike. Det är också känt hur hon lyckades muta framförallt Voltaire till att författa propagandaskrifter för de ryska intresserna i Europa. Vårsta exemplet är händelserna i Polen. Denna nation befann sig 1766 långt ute på ett slutande plan, en kaotisk naakning som begynn timer under det stora nordiska krigets tid. Ryssland hade allt djupare infiltrerat Polens ledning och landet stod inför sin första delning.

1766 genomdrev Ryssland att det polska parlamentet antog den s k religionstoleranslänkning. Det var en medvetet våldsam kränkning av den polska katolicismens traditionellt starka ställning. 1767 organiserade Ryssland den så kallade konfederationen i Radom, ledd av ryske ministern Repnin, för bevarande av liberum veto i det polska parlamentet. Dessa händelser utlöste den polska nationens sista samlingsförsök, konfederationen i Bar 1768, ett uppror mot Ryssland i religionens namn, som Katarina II tog som förevändning att invadera landet och krossa upprорот med motiveringen att hon uppträdde till religionsfrihetens försvar. Det var också det budskap som Voltaire saluförde i den franska pressen.

I dessa händelser finns det flera paralleller till den svenska situationen. För det första, naturligtvis, vad gäller Katarina II:s yttersta avsikter. Detta har diskuterats i många sammanhang. Ingen tycks däremot ha

uppmärksammat möjligheterna att jämföra det ryska intresset för liberum veto i Polen med ett motsvarande intresse för tryckfrihet i Sverige.

Tryckfrihetsförordningen var i sitt slutgiltiga utförande i huvudsak ett verk av den finländske prästen Anders Chydenius. Det var främst frågan om riksdagens och förvaltnings öppenhet som stod i skottgluggen. Det var *offentlighetsprincipen* tryckfriheten skulle värna om. Censurfrågorna, som vi väl idag i första hand förknippar med tryckfrihetsprincipen, stod i andra rummet. Hur den, som man menade, nödvändiga censurinstitutionen skulle utföras bedömdes huvudsakligen som en teknisk fråga. Det var rätten att granska riksdagens och förvaltningens bruk av makten i tryckt skrift som slogs fast. Bakgrunden var mössornas svårigheter att komma åt hattarnas övergrepp och maktfullkomlighet under den långa oppositionstiden. När de sedan själva utövade makten hade de påtagligt svårt att leva upp till sina egna principer.

Jämför man situationen 1766 med åren 1939 - 1944 finner man betydelsefulla olikheter. Under andra världskriget ville regeringen inskränka tryckfriheten för att öka sitt manöverutrymme, bl a i samband med eftergifter av olika slag gentemot främmande makt. Stora delar av befolkningen och delar av pressen var motståndare till såväl eftergifterna som tryckfrihetsinskränkningarna därför att de ville försvara nationens oberoende.

1766 hade främmande makt ett starkt grepp om ungefär hälften av det politiskt bärande skiktet och hade därmed till stor del övertagit den politiska makten. Det finns ingen anledning att misstänka att tryckfriheten infördes av andra skäl än idémässig övertygelse. Men det är sannolikt att den godkändes av ryske ministern Osterman av helt andra skäl. Ju mer splittrad nationen framstår, ju hätskare partistriderna blir, desto lättare kan främmande makt fortsätta sin infiltrering. Tryckfrihetsförordningen kunde därvid vara ett av de ry-

ska instrumenten. De ädla tankarna kunde alltså utnyttjas av främmande makt. Särskilt som de breda folklagen fortfarande var utestängda från det politiska livet. Sådan var situationen aldrig under de senaste krigsåren.

En tolkning av bakgrunden till 1766 års tryckfrihetsförordning ur detta perspektiv skulle avsevärt komplicera bedömningen av den. Istället för att vara ett djärvt demokratiskt initiativ, som höjde sig över de mer tvivelaktiga sidorna av frihetstidens politiska liv, skulle den så att säga inordna sig i mönstret av densamma. 1766 års TF skulle alltså erbjuda ett exempel på hur en i och för sig högst ädel demokratisk landvinning kan utnyttjas av främmande makt och bli farlig för ett folk och en nation som inte samtidigt kraftfullt slår vakt om sitt oberoende. Innan man börjar tala om demokrati bör man först ha ett fritt land att förverkliga den i!

Finns det någon korrespondens mellan det ryska sändebudet Osterman och S:t Petersburg som behandlar ärendet? Det vore mycket intressant att veta.

Statskuppen 1772

1768 tvingade Adolf Fredrik genom sin regeringsnedläggelse, som utlöste en ämbetsmannarevolt mot mössrådet, mössorna att sammankalla riksdagen. Anledningen till missnöjet var framförallt den ekonomiska krisen, som fortsatt under mössornas regering. Den primära orsaken var nu deras besparingsåtgärder och revalveringsinriktade myntpolitik.

Riksdagen innebar att hattarna åter kom till makten. Den inrikespolitiska debatten präglades allt mer av de hårdnande ståndsmotsättningarna och sociala striderna. 1771 dog Adolf Fredrik och kronprins Gustav besteg Sveriges tron. Kungens fränfalle hade förutsetts i S:t Petersburg. Katarina II hade lyckats avsluta två hemliga, ungefärligen likalydande, traktater med Danmark respektive Preussen 1769, som åter tog upp den av Peter den store först lanserade tanken på ett förbund till skydd för den fri-

hetstida författningen — mot varje ändring i riktning mot en starkare kungamakt.

Traktaterna förband de allierade att börja krig mot Sverige om en sådan författningsändring planerades. Man tyckte sig ha grundad anledning förmoda att den unge kronprinsen hade planer på en författningsrevision, vilket ju var alldeles korrekt.

Under sin resa till Paris 1771 hade Gustav III trätt i direkt kontakt med den franska statsledningen, som vid denna tidpunkt börjat ge upp sitt stöd för hattarna och istället börjat se en förstärkning av det svenska kungahusets makt som enda utväg. Frankrike inställde följaktligen sina subdier till hattarna i januari 1772. Kring Sveriges utrikespolitiska situation skockades orosmolnen än en gång.

Vid 1771 - 1772 års riksdag, frihetstidens sista, hade mössorna återfått övervikten i de tre ofrälse stånden mot hattarnas och det rekonstituerade hovpartiets, rojalisternas, övervikt i Riddarhuset. Privilegiestriderna hårdnade. När mössorna genomdrev att kungen i fortsättningen vid tjänsteutnämningarna skulle bortse från börd och stånd och endast ta hänsyn till de sökandes skicklighet och förtjänst, skrämdes stora delar av adelsståndet över till det nyuppväckta hovpartiet, som tidigare uttraderats vid Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas misslyckade statskupsförsök 1756. Därmed var marken jämnad för Gustav III:s statskupp och den frihetstida författningens saga all.

Den 19 augusti genomfördes den som en oblodig palatskupp. Författningen föll som en övermogen frukt. Faktiskt stod ingen i samtiden upp till dess försvar! Gustav III hyllades som ett löfte om ett nytt, politiskt sundare, ärorikare och självständigare Sverige.

Ur utrikespolitisk synpunkt var statskuppen inte ofarlig. Gustav hade våren 1771 under en resa till sin morbror i Preussen, Fredrik II, fått vetskap om de hemliga traktaterna till statskicketts beskydd. Ändå var tillfället gynnsamt. Frankrike stödde kuppplanerna och gav ekonomiskt och dip-

lomatiskt stöd till projektet. Ryssland var sysselsatt med krig mot Turkiet och med Polens delning, i vilken också Preussen var involverad. Danmark var inte berett att ensamt inveckla sig i krigshändelser.

Helt stilla förhöll sig ändå inte de förbundna. Ryssarna forcerade sina rustningar vid finska gränsen. Från både Berlin och Köpenhamn kom meddelanden om krigsförberedelser. En väpnad konflikt tycktes trots allt oundviklig.

Att så inte blev fallet berodde till största delen på att Katarinas fredsunderhandlingar med turkarna bröt samman. Men franska och brittiska flottorustningar visade också att dessa båda makter när allt kom omkring inte tänkte låta Sverige uppslukas helt av Ryssland. Krisen gled så småningom över i ett spänningstillstånd på lägre nivå. Sveriges självständighet var räddad.

Gustav III:s regering

Visst slutade Gustav III som despot. Men den vetenskapliga och kulturella blomstring som ägt rum under frihetstiden döddes inte av Gustav III. Den hade ebbat ut under perioden — och den hade delvis sina rötter i det karolinska enväldet. Den ekonomiska utvecklingen var måttlig. Visserligen ökade handeln, särskilt den långväga. Men den viktigaste exportnäringen, järnbruken, stagnerade. De omhuldade manufakturernas ekonomiska styrka har starkt ifrågasatts av t ex Eli F Heckscher, medan Per Nyström menat att de inte bara var politiska drivhusblomster. Sten Carlsson sammanfattar: »*Textilmanfakturerarna var inte så artificiella, som de oftast har framställts, men de hade ett större utrymme i samhällsdebatten än i den ekonomiska verkligheten.*». Inom jordbruket vidtog en viktig förändring, storskiftesreformen 1749. Men den skulle få betydelse först senare. Jordbrukets problem löstes inte under frihetstiden, varken de tekniska, juridiska eller sociala.

Det stora under frihetstiden fanns nästan uteslutande på det idémässiga området.

Egentligen grundade det sig på några enkla tankar som med stor kraft verkade förlösande på den vetenskapliga entusiasmen, nämligen förnuftsro och nyttotro.

Den gustavianska tiden är därför inte bara i mycket en fortsättning av frihetstiden, utan den finner också lösningar på många av den föregående periodens mest akuta problem. Den utrikespolitiska frågan har jag redan diskuterat utförligt. Återstår att kort beröra den sociala frågan för att det viktiga — ja, det stortade — i Gustav III:s regeringsverk ska framstå tydligare.

»*Sålunda förenas hattar, mössor och hovparti i deras bästa drag uti Gustav III:s tidigare regering*», skriver Ludvig Stave-

now.

Under frihetstiden ägde trots allt en betydande ständsutjämning och ständscirkulation rum. Under stormaktstiden hade statens behov av officerare och ämbetsmän skapat nya karriärvägar framförallt för medlemmar av borgarståndet. Dugliga ämbetsmän kunde inte stiga i position på grund av adelns privilegium att beklåda de högre tjänsterna. Men detta kringgicks redan under Karl XI:s tid genom omfattande nyadlingar. Vid sidan om den gamla högadeln växte därför fram en betydande lågadel, vars medlemmar i huvudsak var verkamma inom byråkratin och militärväsendet. Processen gick så långt att adeln, för att motverka ständsnivelleringen, från och med 1762 vägrade introducera nya ätter i Riddarhuset förrän antalet sjunkit från 1250 till 800. Redan under frihetstidens första riksdag befäste emellertid lågadeln sin ställning genom att den lyckades avskaffa klassindelningen enligt 1626 års riddarhusordning. Lågadeln dominerade därefter Riddarhuset.

Den utveckling som Sverige genomgick inom produktion och handel skapade med tiden också nya samhällsgrupper som t ex de ofrälse ståndspersonerna. De var män med egendom och inflytande i landet, men de rymdes icke inom något av stånden. Dit hörde oadliga brukspatroner, bankirer u-

tan burskap i städerna m fl. Dessa grupper missnöje skulle stegras alltmer ända fram till dess ständsriksdagen föll 1866. Redan under frihetstidens slut hade de dock fått en sådan styrka att de påverkade de sociala striderna i riksdagen. De hade kontakter inom borgarståndet och med lågadeliga element i Riddarhuset, bland annat tack vare giftermålsförbindelser. Tillsammans utgjorde dessa grupper ett hot mot adelns privilegier inom stat och förvaltning.

Borgarståndet krävde rätt till högre ämbeten och militär karriär.

Bönderna var missnöjda med sin ställning i förhållande till frälset. Givetvis. De krävde förbättrade besittningsvillkor på sina gårdar, rätt att förvärva frälsejord, ändrade beskattningsförhållanden mellan krono-, skatte- och frälsejord, minskad skjutsplikt, jakt och fiskerätt, skatteöpsrätten tillbaka (som förbudits 1773), inga begränsningar i rätten att hålla tjänstefolk.

Bland prästerskapet fanns ett utbrett missnöje orsakat av pastoratsindelningen, som under Gustav III:s tid urartade till fullständig korrumpation.

Dessa sociala motsättningar skulle med tiden alla få sin lösning på den famösa riksdagen 1789, då Gustav III i utbyte mot borgarnas och böndernas stöd för den så kallade förenings- och säkerhetsakten, d v s kungligt enväld, tillmötesgick de ofrälse krav på avskaffande av adelns privilegier och även accepterade de övriga kraven. Adels makt var för alltid bruten i Sverige. Gustav III förvandlade den till en tandlös hovadel!

På så sätt hör dessa två epoker intimt samman. De sociala motsättningar som växer alltmer i styrka under frihetstidens lopp, kommer till ett avgörande under Gustav III — och utgör också den omedelbara anledningen till attentatet mot kungen.

Gustav III genomförde de flesta av de krav på fredlig väg, som i Frankrike krävde en blodig revolution. Vägen öppnades för jordbrukets utveckling under 1800-talet och för en nationell bourgeoisie istället för en kompradorbourgeoisie och våldsamma sociala strider. Sådan var verkligheten och den var ingen teater. ●

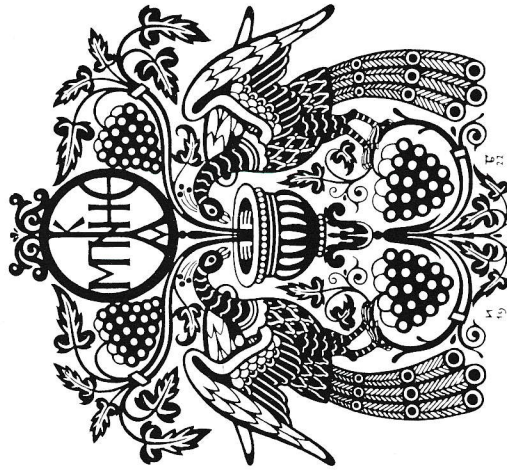
Ivan Bilibin — en länk i den ryska konsthistorien

av Magnus Sæmundsson

□ Många konstnärer som av sin samtid beundrades i vida kretsar råkar ut för det att i stort falla i glömska efter sin död. Ibland händer det dock att enstaka av deras bilder överlever den tid, den tidsatmosfär som de en gång skapades i. En av dessa är den ryske illustratören *Ivan Bilibin* (1876 - 1942) numera ganska okänd men en del av hans illustrationer publiceras fortfarande flitigt i Sovjet men även i Sverige och andra länder.

Bilibins konstnärliga karriär var nära knuten till den samtida ryska samhällsutvecklingen trots att hans bilder nästan aldrig var direkt politiska. Perioden mellan 1900 och 1920 var en tid av intensiv jäsning i det ryska kulturlivet, med brytningar mellan olika konstriktningar, alltifrån futurism och suprematism till naturalism.

Bilibins mest kreativa period sammanfaller med denna tid, han inspirerades framför allt av Jugend-stilens naturmystik och

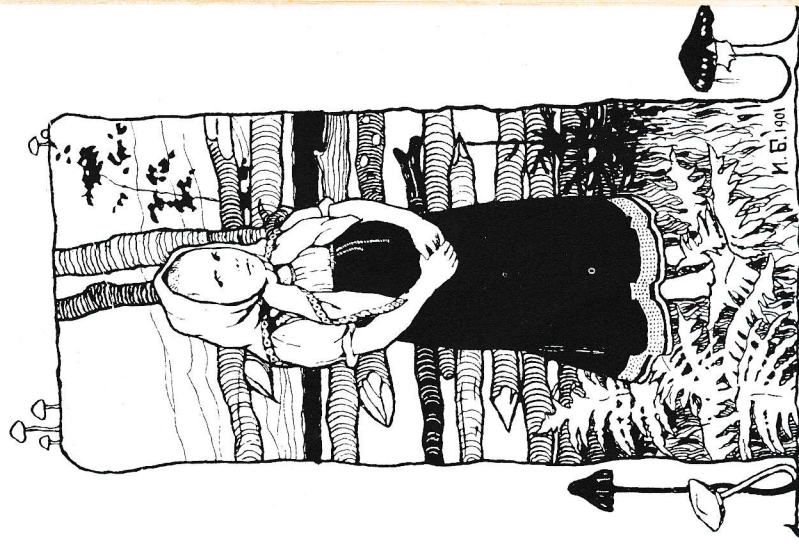

✠ GK TON BIBALON ✠
ANTONIOY C. MIENAKH

Ex Libris 1922

ornamentik och sökte förena det med sitt intresse för »den ryska själen», en slags slavofil mystik. Ryska folksagor och myter blev hans huvudsakliga motivområde och han möttes av beundran och stora förväntningar. Han hyste sympati för upprorsströmningarna 1905 och satt en kort tid i husarrest för ett nidsporträtt av tsaren, men ville inte inordna sig i den nya Sovjetstaten och emigrerade till väst 1920 där han fortsatte att arbeta som illustratör och scenograf. Bilibin återvände till Sovjet 1936 och blev utnämnd konstprofessor i Leningrad. Hans intresse för »den ryska själen» passade då in i de politiska värderingarna igen, Stalin ville samla Ryssland inför kampen mot nazismen.

På sätt och vis utgör Bilibin en av länkarna i den ryska konsthistorien, mellan Repins naturalism (Repin var i övrigt Bilibins lärare några år på 1910-talet) och den sovjet-ryska mytiska socialrealismen. •

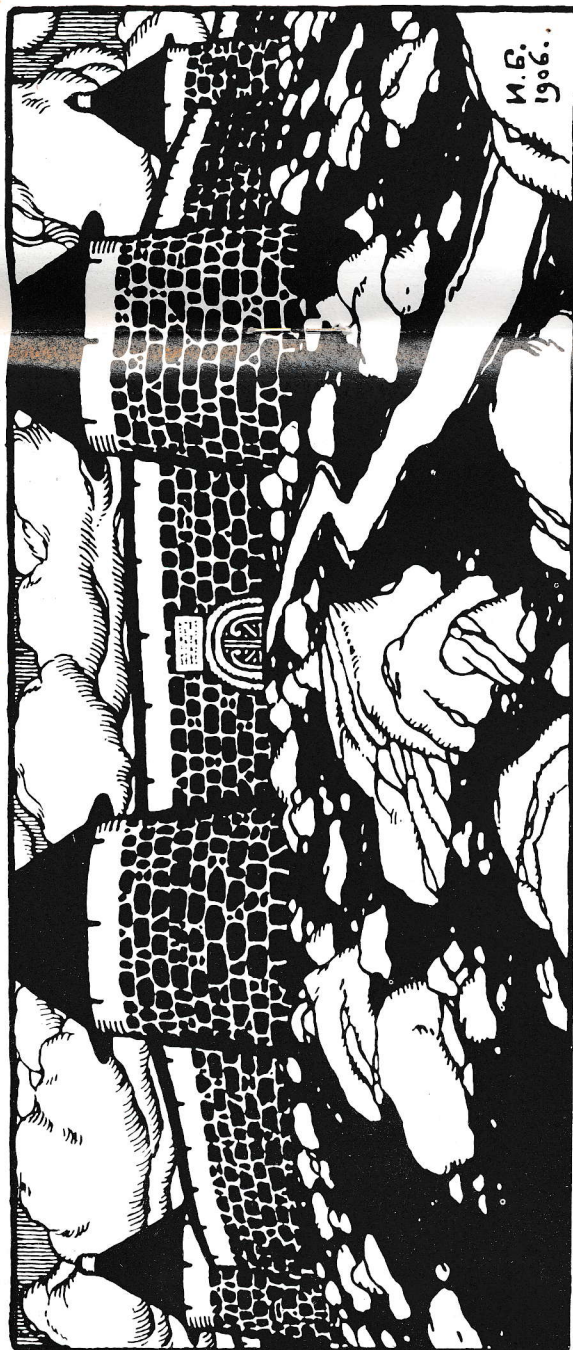

Illustration till Kains murar av Ivanov 1906

Titelsida Folkkonst i norra Ryssland

Ur tidskriften Folkundervisning

Ur Folkkonst i norra Ryssland

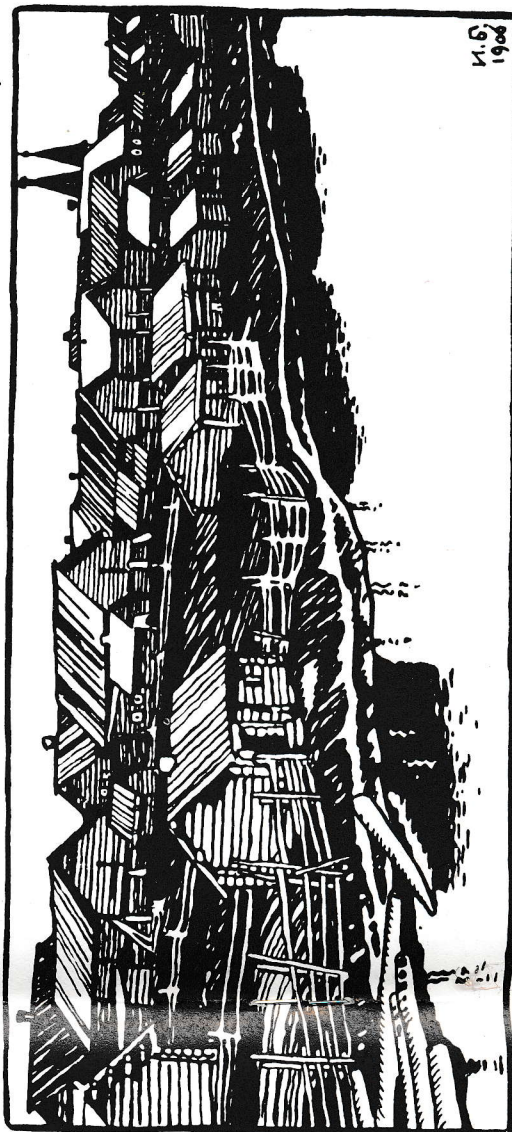

Illustration till Ruslan och Ludmila av Pushkin 1918

Illustration till Sagan om Tzar Saltan av Pushkin 1937

Mobergs beredskapsuppsats

av Otto v Friesen

□ I tiotusen exemplar lät det svenska försvaret trycka och sprida Vilhelm Mobergs pamflett *Svensk strävan* på staber och regementen. Den f d vapenvägraren med det brutna geväret på rockslaget hade tagit konsekvenserna av det förändrade världsläget, han tog värvning som lokalförvarare i Nynäshamn och han skrev en genomtänkt och underbyggd förklaring till sin nya ståndpunkt. Denna text trycks nu om för första gången i *Förr och Nu* 45 år senare.

När jag grävde fram Vilhelm Mobergs journalistik — det fanns ingen biografi — för utgåvan *I egen sak* (Stockholm 1984), stötte jag på ett litet häfte med titeln *Svensk strävan*. Omslaget pryddes av en stuga med tegar, stengårdsgård och landsväg. Det framgick att häftet var utgivet i en särupplaga för krigsmakten av försvarsstabsens bildningsdetalj. Året var 1941. På bakre omslaget gjordes reklam för *Rid i natt!*

Författare var alltså Vilhelm Moberg och texten en sakligt retorisk genomgång av skälen till varför Sverige borde försvaras. Det var inte krigarkonungarnas och generallernas Sverige som skulle försvaras, utan det land som fäderna, det svenska folket, byggt upp på frihetens grund.

Det var en bra text. Den hade både konsistens och nerv. Men den var lång, och den föll en aning utanför ramarna till den planerade utgåvan. Jag lade den åt sidan med tanken att se till att den trycktes om i något annat sammanhang.

När jag nu ett par år senare tog fram *Svensk strävan*, ringde jag till Barbro Ek på Bonniers arkiv. Hon hjälpte mig med en del uppgifter om tillkomsthistorien. Tor Bonnier — som 1940 nekat utgivning av Mobergs Finlands-pamflett *Natten till den 13 mars* — bad honom nu skriva ett kapitel i en »postilla» under rubriken *Arbete*. Bonniers tanke med postillan var att »genomklara och lättfattliga uppsatser om de väsentliga värden, på vilka en livsåskådning

Svensk strävan

av Vilhelm Moberg

□ Det var ett i stort sett kargt och ogästvänligt land, som Sveriges första bebyggare fick på sin lott. Den stenbemängda marken trotsade odlarens hacka och krävde av honom oändliga mödor, skogarna var stora och »obrukeliga», som det hette, avstånden förskräckande, när framkomliga stigar icke fanns. Därtill hade landet en försvinnande kort sommar, under vilken skörden skulle mogna och bärgas, och en lång vinter, under vilken boskapen icke kunde nyttja betesmarken. Större fyrbenta rovdjur utgjorde en fara både för människor och kreatur i markerna. De som först bröt svensk bygd och gjorde svenskt land beboeligt saknade icke det motstånd, som utvecklar människans krafter.

Det ligger årtusendens odlingshistoria mellan den första svedjehackan i den öde skogen och den moderna traktor, som i dag rullar fram över välbrukade fält och plöjer svensk jord. Under de år som förrunnit mellan svedjehackan och traktorn har svenskarna brutit sin mark och byggt upp sitt land.

Här föreligger ämnet till ett överväldigande stort epos, ett verk i tjugu delar, föreställt jag mig. Vårt folk vet i denna dag alltför litet om den fredliga tusenårskamp, som utkämpats av svenskar på svensk jord. Föga har vår officiella historia härom att förmåla. Den meddelar namnen på många av Gustav II Adolfs och Karl XII:s krigsoverstar, men nämner ingen enda svensk odlare och åkerördjare vid namn. Dessa jordens män är alla okända, är alla glömda. De ägde i livstiden inga vapensköldar och

de fick inga gravvårdar resta över sina trötta kroppar, när de gick till förgängelsen. Dock åter vi ännu i dag brödet från den jord, som de erövrat åt oss — icke från andra folk, utan från ödemarken. Och när vårt med vapen uppbyggda stormaktsvälde krossades, var det deras erövring som bestod.

Men dessa odlare och uppbyggare av Sverige har själva rest sig sina gravstenar i marken, där säden blommar ny varje sommar.

De tusenmila stengårdsgårdarna i min hembygd i Värmd är det ståtligaste vittnesbörd jag känner om fädernas strävan. Varje gång jag betraktar dem blir jag lika gripen av det stycke svensk historia som de berättar. De förtäljer ett stycke väsentlig svensk folkhistoria. Var och en som varit med om att sätta stenmur och vet vad detta arbete är skall här förstå min känsla. Den har ingenting men jordromantik att skaffa. Odlingarbete i svensk mark är otacksamtare och mindre romantiskt än någon annan sysselsättning på denna jord. Av stenen och stubbrytarens möda kan möjligen göras poesi i sak, men härvid får icke bortglömmas värkande ryggar och ömma, skinnfladda händer och allra minst lönen för hans dagsverke: ännu för femtio år sedan utgick denna med tjugufyra skilling — ungefär femtio öre — om dagen jämte födan av jordägaren. Att uppodla Sverige har således långt in i senare tid knappast sett sig som någon ekonomiskt fruktbärande verksamhet. De poeter som strängt sina lyror och besjungit odlarens vackra och avunds-

Svensk strävan togs emot i logementen vet jag inte. Men jag kan föreställa mig att de inkallade gav sitt bifall.

minska. Henrik MunkteLL försökte, men fick smäll på fingrarna.

Rid i natt blev en omedelbar succé. Hur

värda uppgift har säkerligen aldrig med sina händer fattat om ett järnspekt eller en stenvåg. Geijers »Odalbonden» är vacker och stor dikt, men avståndet mellan den lärde diktaren och dikterns föremål är för märkbart: bonden är sedd helt ur akademisk synpunkt. I varje fall kan en nutida svensk läsare aldrig få den illusionen, att det är en genuin bonde som tänkt dessa tankar. Kropparbetet i jorden under sin frivilliga utövning är förbundet med mystiska glädje- och vällustförnimmelser, men de äkta uttrycken för dem i svensk diktning är förvånande få.

Geijer var dock en stor hävdatecknare med folkliga drag, en av våra frodigaste och oväldigaste. Eljest har man ständigt en känsla av att någonting saknas hos våra historiker: förstälsten för folkets verkliga hävder, för gemene mans kamp och mödor genom sekterna. Måhända är företeelsen helt naturlig: historieskrivarna är helt böckernas och de gamla luntornas fångar, professorer, som saknat kontakt med det samtida genuina svenska folket och därför icke heller kan konkretisera detta folks liv i det för-gångna.

Det är ett heroiskt epos, som ligger och väntar på sin man.

De områden i Norden, som omsider förenade sig till kungariket Sverige, utgjorde såsom ovan antyts icke något Kanaans för-lovade land. Det överflödade icke av bröd och ännu mindre av mjölk och honung. För att nära sig fick inbyggarna ofta blanda trädens bark i rågmjölsgöden och tillgripa knopp, ljung och drav till föda. Utländska resenärers beskrivningar från Sverige i äldre tid präglades av de främmandes häpnad över landets karghet och fattigdom, av deras klagan över usla härbärgen och färdevägar, deras förundran inför stora mörka skogar och till synes ändlösa avstånd. Men stor är främlingarnas beundran för det ido-

ga och uthålliga folket, vars gråa kläder tycks symbolisera deras tröstlösa tillvaro. »Den grå hopen» — det var svenska bönder i sina vadmalsströjor. Såsom krigare skulle de under ett århundrade injaga skräck i Europa. De var mindre förvekligade och ut-härdade umbäranden bättre än sina samti-da i andra länder. Man tar nog icke alltför mycket fel, om man antager, att Sverige- Finland under flera århundraden var ett av Europas allra fattigaste länder — bland annat under just det århundrade, då stormak-ten Sverige existerade.

Folket i detta svårbrukade land tillväxte ytterst långsamt. Ännu på 1600-talet räknade ju själva Sverige blott 900 000 män-niskor. Erövringen av landet åt odlingen gick varken på en dag eller ett århundrade. Myc-ken tid och kraft och många goda mäns liv förspländes också på krigståg på andra sidan havet, vilka *icke alltid* förefaller ha varit oundgängliga för rikets försvar. Svenska bönder gick villigt ut för att värja sin hem-bygd, men det förekom att de gjorde in-vändningar, till exempel när de skulle skic-kas över till Polen, vilket kan förefalla oss nutida svenskar förklarligt. Det har ju var-ken förr eller nu stått klart för alla, att man *kan* värja hembygden även utomlands.

Äntligen kom ett århundrade med obru-ten fred, och nu kom landet i stark blom-ring. Flera av våra fäders bittraste fiender besegrades slutgiltigt under teknikens tids-ålder. Grästenen betvingades med stenbry-taren och mörkret övervanns, när våra vat-tenfall kunde ge oss ett klart skinande ljus, för att blott nämna ett par exempel. I vår tid har svensk strävan krönts med resultat, som skulle synas våra fäder som de sju un-dervärken i världen, om de trädde upp ur sina gravar. Sverige var från begynnelsen intet löffets lockande Kanaan, men sven-skarna gjorde det omsider till sitt förlovade

land, betraktat av de utländske med avund-sjuk förundran.

*

På frihets grund har svensk strävan försig-gått genom årtusenden, *på frihets grund har svenskarna byggt upp sitt land*.

Det är ett sällsamt begrepp och ett säll-samt ord, detta: Frihet! Det är något, som människor tveklöst dör för i denna dag. Det är något, som människor har dött för i alla tider och i alla länder. Det är något, som ett oräkneligt antal människor har dött för i detta land, i Sverige. Det stora priset för friheten, det omistliga, har erlagts av tusentals fallna män ur gråa bondehärarnas led. Vår allmoges historia vittnar för oss om det värde, som jordens folk satte på fri-heten; den är historien om strider och livs-offer för frihetens bevarande.

På bondetinget grundlades en gång den svenska friheten i en tid, som ligger bortom all historia, djupt inne i legendernas töc-ken. På bondetinget samlades fria män till fria rådslag, och där valdes och vrakades kungar och hövdingar. Till tinget kom bon-den med sina vapen, med »fulla värjor», som det hette, och han sade oförskräckt sitt ord. Där torde det icke ha fallit någon höv-ding in att söka göra inskränkningar i yt-randefriheten. Den ledare som vågat påbju-da stillsamhet och tystnad bland menighe-ten, medan han själv råddigt skötte om dess angelägenheter, skulle strax ha fått sin er-sättare

När det gällde att värja landet mot främ-mande inkräktare, lade jordens folk allt in-bördes kiv å sido och slöt upp i endräkt bakom valda hövdingar och kungar. Då samlades bondeuppbådet, då tändes de var-skoende eldarna på kullarna, då gick bud-kaveln: Man ur huse!

Men faran för bonden nalkades icke en-bart utifrån. Han fick farliga fiender även

inom landet. En herreklass frånskilde sig omsider, frälset växte upp och strävade att lägga den frie bonden och hans jord under sin lydho. Herremakten blev under vissa skeden av svensk historia bondens natu-rli-ga fiende.

Så länge konungen höll den avlagda eden i sin konungaförsäkrin, där allmog — d v s hela folket — tillförsäkrades skydd till liv och egendom, var bonden trygg i sin uråldriga rätt. Men när konungamakt och herremakt förenade sig emot folket, hota-des strax bondefriheten. En dylik ödesdiger förening skedde under 1600-talets första dextennier. 1617 gav Gustav II Adolf adeln omfattande privilegier, och herremännens makt tillväxte oerhört under förmyndarre-geringen och Kristina. Fryxell anser, att un-gefär två tredjedelar av Sveriges och Fin-lands jord vid århanundradets mitt hade kommit i frälseståndets hand eller 43 645 hemman av de 63 293 som jordaböckerna räknade; siffrorna hos andra historiker skiljer sig icke mycket från dessa. Det var omkring 700 adelsslakter, som lagt under sig dessa två tredjedelar av Sverige- Finlands jord. Den bonde som kom under frälset förlorade därmed sin representa-tionsrätt vid riksdagen, eller herredagen, som det ännu betecknande nog hette. All-mogen började förvandlas till adelsmän-nens dagsverksortare och tjänare; den var icke heller trygg i sin personliga frihet eller till sin egendom. Livegenskapens skugga föll över svenska bönder.

Eli F Heckscher fastslår uttryckligen detta faktum i »Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa»: »Både i ett förslag av Axel Oxenstierna 1650, i en punkt i detta års riksdagsbeslut och i en stadga av följän-de år kallades de adelsmän, som blivit inne-havare av ränor på skattejord för skatte-(frälse-)böndernas 'husbönder' eller 'herrar och husbönder'. I de härskandes

ögon hade alltså bondefriheten försvunnit för alla skattebönder, vilkas ränitor överlätos på adeln.»

Riksdrotsen Per Brahe förklarade också rentut, att bönderna måste betraktas såsom medelbara undersåtar, således i första hand lydande under adeln, i andra hand under kronan.

Denna mörka utveckling i Sverige bör dock icke ses som en isolerad företeelse, utan mot bakgrunden av förhållandena ute i det övriga Europa, där allmogen sedan länge levde i trældom. Blott vårt land var ännu ett folkfrihetens fäste. Bondens rätt till frihet var i Sverige så djupt rotad i en tusenårig tradition, att den hittills framgångsrikt motstått feodalismens alla anfall. Nu bereddes marken för feodalismens rättsuppfattning av de talrika utländska adelsmän, som under och efter trettioåriga kriget inströmmade i landet. Det var särskilt den inflyttade tyska adeln, som förfäktade de för svensk allmoge främmande idéerna om folkfriheten: Någon äganderätt till jord eller bestämmanderätt vid riksdagen kunde icke tillkomma en bonde, han var adelsmannens underlydande och ingenting annat.

En stor del av den inhemska adeln lånade naturligtvis villiga öron åt denna lockande förkunnelse. Allvarliga försök gjordes vid svenska gårdar att försätta bönderna i de livegnas ställning och våld tillgreps otvivelaktigt i många fall emot de uppstudsiga: både dokumenten och den muntliga folktraditionen bevarar namnen på åtskilliga bondeplågar bland adeln, såväl av utländsk som av svensk härstämning. Men de svenska bönderna var gensträviga; de var icke sinnade att dela sina medbrödernas lott i andra länder och krökte sig icke godvilligt under träloket. År 1650, medan herredagen

pågick i Stockholm, var inbördeskriget nära. Åtskilliga höga herrar av frälset hade redan packat ihop och stod beredda att fly ur landet. Drottningen spelade ut stånden emot varandra och tog därmed hem segern för tillfället: reduktionen blev uppskjuten till en tid, som var henne »bekvämlig». Upprepade bonderesningar förekom.

Trettio år senare avväjdes slutgiltigt hotet mot den svenska folkfriheten. Konungamakten förenade sig med allmogen och slog ned herremakten; de gamla bundsförvarterna återfann varandra.

Karl XI:s reduktion är den största sociala omvälvningen i nyare tid i Sverige. Den räddade en bondeklass, som höll på att förloras. Därmed räddade den helt enkelt förutsättningarna för uppkomsten av det moderna Sverige, för uppbyggandet av det land, som i dag är vårt. Den betecknar kanske den allra största segern för svensk strävan på frihets grund.

Karl XI:s regering har av vår officiella historiskrivning knappast fått den höga värdesättning, som den förtjänar. Det har förmodats, att orsaken härtill ligger i det slut, som det karolinska enväldet fick, och det torde vara riktigt. Efter alla de olyckor, som följde av Karl XII:s krig, rotades givetvis hos folket en djup motvilja emot kungliga enväldshärskare. För historiskrivarna blev det ingen tacksam uppgift att oväldigt framtida även ljuspunkterna under de båda Karlarnas regering. Karl XI:s räddning av bondeklassen var sålunda ett storverk, som blev förbiset, när räkningen med det kungliga enväldet gjordes upp vid den s k frihetstidens inbrott. Barn skall ju plikta för fäderns missgärningar, men här blev satsen omvänd: fadern fick plikta för sonens gärningar. Mörkret från Karl XII:s tid framstod så starkt, att det färgade av sig

även på faderns regering.

Men Karl XI har fått uppträttelse av »den grå bondehopen». Den oskrivna svenska historien, den muntliga folktraditionen, har gjort honom rättvisa: Han är den ende kung från äldre tider, vars minne jag har funnit levande i svenska allmogesågnar. När en bondesågen har en kung som huvudperson, så behöver man i regel icke spörja vem denne kung är. Det är Karl XI, vilken med allt allvar sökte efterleva förbindelsen i konungaförsäkringen från Magnus Erikssons tid om skyldighet för regenten att »rätt och sanning styrka och befordra, vrångvisa och orätt hindra och förbjuda». Det är en hos vår allmoge alltjämt levande föreställning, att om man icke kan erhålla sin rätt annorstädes, så kommer man säkert att få den, när man går till kungs. Föreställningen har säkert för sin varaktighet att tacka den rättskipning, som tillämpades under Karl XI:s regeringslid.

Den oblodiga revolutionen av konungen med folket skedde på 1680-talet. Tidpunkten är ytterst märklig. Den blodiga franska revolutionen inträffade först 1789. Vad som då skedde i Frankrike hade med fredliga medel genomförts i Sverige hundra år tidigare. Tack vare omvälvningen på 1600-talet kunde också det svenska ståndssamhället nedbrytas icke fullt tvåhundra år senare: det går en rak orsakslinje från 1680 till 1865, representationsreformens år.

Med den bevarade svenska bondefriheten såsom yttersta grund har sålunda 1900-talets folkstydda Sverige byggts upp.

*

Svenskarna blev ett litet folk i ett stort land. Varje gång jag studerar Europas kartor frapperas jag av att kungariket Sverige

utgör ett så påfallande stort område av vår världsdel. Men vår folkmängd når icke upp till Londons. I det ringa antalet människor på kvadratkilometern söker jag upprinnelsen till väsentliga sidor av vår folkkaraktär.

Sverige är ett skogsland, och svensken är skogsbo; de slättbygder som några av våra landskap rymmer är för små för att här kunna nämnvärt påverka helhetsbilden. Vårt äldsta åkerbruk bedrevs på svedjefälorna i skogarna. Våra förfäder var skogskarlar, som bröt de »obrukeliga» skogsmarkerna. En stor del av den svenska generation, som nu befinner sig i sin produktiva ålder, är född i isolerade byar eller avlägsen belägna torp- och backstugor, och även om den sedermera flyttat till städer och samhällen, har den alltjämt skogssuset kvar i djupet av sin själ. Vi bär skogssuset i våra öron sedan många släktled. Landets glesa bebyggelse har givit vissa särdrag åt släktet; svenskarna har ännu åtskilligt kvar av skogsbons lynne.

En skogsbo är på samma gång kärv och blyg, han är fåordig bland många människor, men innerst inne trygg och säker, väl medveten om sina krafter. Han har genomgått enslighets fysiska och psykiska hårdning. I faror och besvärigheter är han van att vara hänvisad till sig själv, eftersom han inga nära grannar har att kalla till hjälp. Denna självtillit är en del av hans styrka. Han är icke åtkomlig för de vapen, som nyttjas i det s k nervkriget. Några av det svenska folkets värdefullaste karaktärs-egenskaper är skogsbons egenskaper. Deras fränsida är självtillräcklighet, synbegränsning och vissa nedärvda, outrotliga fördomar.

Jag har provat de flesta slag av grovarbeten som förekommer på landsbygden, men skogshuggning är det hårdaste av dem alla.

Samtidigt har jag av alla kroppsarbeten trivits bäst med detta; det har givit mig det största andliga utbytet, om jag så får uttrycka mig. I skogen har jag varit samman med de bästa svenska män, som jag har mött under min levnad hittills. Skogen foster nämligen frihetsskara, fantasifulla män, personligheter. Skogskarlen är individualist och gemenskapsmänniska i en person. I äldre tider var skogen tillflykten för dem, som icke kunde förlika sig med förhållandena i samhället: »När individen således icke i samhället fann tillbörligt skydd för sin rätt, ägde han, enligt forntida gotiskt rättsbegrepp, att fritt uppsäga samhällsfördraget genom att gå till skogen.» (Hyltén-Cavallius i »Värend och Virdarne»). Skogsgen var frihetens hemvist, den frie mannens sista tillflykt undan ett outhärdligt tvång. I den socken, där jag är född, lever alltså berättelser om dannemän — icke förbrytare — som ännu i början av 1800-talet skulle ha levat i skogarna utanför samhälligheten. Först med de stora skogarnas uthuggning utrotades skogsmännens frihetshävdande släkte.

Våra fäder var primitiva människor, i vissa avseenden råa människor, men de var oömma och kraftfulla. Det är ett hårt släkte som byggt upp Sverige. Det starka motståndet härvid utvecklade alla folkets krafter, såväl fysiska som psykiska. Vad jag vet om fäderna härleder sig i huvudsak från muntliga källor, bevarade från släktled till släktled, och genom att jämföra släkttraditioner med skriftliga vittnesbörd från fordom har jag skapat mig en bild av dem, som jag anser ligger sanningen nära.

Frestelsen att idealisera fäderna ligger nära till hands, därom är jag väl medveten. Deras liv ger i allmänhet icke de lämpligaste ämnena för berättelser i Folkskolans Läsebok. De hängav sig icke sällan åt drycken-

skap, och både världsliga och kyrkliga myndigheter var ofta nödsakade ingripa i fråga om deras sexuella liv. I sin ståtliga dikt om fäderna sjunger visserligen Karl-feldt: »De kysste flickor i livets vår, en vart deras trofasta brud.» Men den som genomläser biskop Rudbeckius dagböcker, där det sedliga tillståndet inom Västerås stift på 1600-talet utförligt behandlas, måste göra den reflexionen, att undantagen från den av Karlfeldt fastslagna regeln i fråga om böndernas kärleksliv i Västmanland och Dalarna var förbluffande många. Våra fäder var vidare vidskepliga i en grad, som vi nu levande skulle ha varit ur stånd att fatta, om vi icke själva varit samtida vittnen till den våg av besvärjelser och magi, som vält upp i 1900-talets ideologiska förkunnelser.

Sanningen om fäderna är den, att de i gemen ingalunda lydde tio Guds bud och levde tadelöst inför Herren. Men de ägde vissa begrepp om heder och ära, om redlighet och ärlighet, som icke fick antastas eller under några förhållanden uppmjukas, och på detta område är samtiden dem klart underlägsen. Deras värdesättning av till exempel ädelmodet var så hög, att det i vår tids-ålder ter sig verklighetsfrämmande. Mans heder och redlighet krävde, att han beskyddade den svage, att han aldrig högg en fiende bakifrån, att han aldrig slog en redan fallen. Framför allt krävde mans heder, att han aldrig svek ett löfte. Modet var mannens mest aktade egenskap, fegheten hans mest föraktade. Ett strikt uppfyllande av dessa krav disponerar knappast en man för en snabb karriär i vår tid, när just älsdosättande av dem tycks vara en förutsättning för framgång. Fäderna höll orubbligt på sitt, på sin tro och sina meningar — komma sedan vad komma ville på grund av denna envetenhet. De var genstörta oanpassliga.

Fattigdomen var en gemensam ägodel för våra fäders gråa massa, bondehoparna i vadmalstfärgen. Men det var en stolt burens fattigdom. Man ödmjukade sig icke för ett tillkastat köttben. Man krökte sig icke för en erbjuden fördel. Inom svensk allmogehar man alltid hyst förakt för de friska människor, som icke kan reda sig själva genom eget arbete utan är benägna för lättja, snyleri och bettleri. Att nödgas anläta fattigvården betraktas ännu i dag som en skam, även om det gäller sjukliga och åldriga personer. Att komma på kommunen är att sjunka i förmedringstillstånd. Det siter många gubbar och gummor den dag som är och sväller i sina små stugor här i landet av det skälet, att de icke kan förmå sig att flytta över till fattiggården, där de icke skulle behöva sakna livets nödort. Dessa stugornas folk för ännu den gamla svenska kampen för oberoende och självständighet, en kamp som hämtar sin styrka ur urkällan: frihetsslidelsen. Om våra styresmän till äventyrs någon gång skulle känna sig trötta och vankelmådiga i dessa bistra tider, så borde de tillbringa en stund i samspråk med vissa äldre svenska medborgare ute i landet; jag tror att de skulle känna sig styrkta därav.

Det finns således ännu i dag svenskt folk, som avlägger vittnesbörd om, att även ett liv i fattigdom är värt att försvara — när det leves under frihetens hägn. Englands fattiga befolkning har under senaste året i sin kamp med livsoffer avlagt samma vittnesbörd inför en undrande och beundrande värld. Stolta och fria människor knäcks aldrig av fattigdomen eller av hotet därom; våra fattiga fäder böjde sig aldrig i skräck för den, när de skapade Sverige.

Sverige är numera i jämförelse med de flesta andra länder ett välbärgat land. Dess naturtillgångar stod icke utan vidare att räcka med händerna och sätta på bordet,

men här har svenskarna sannerligen bestämt provet. De har ådagalagt sådan uppfinningsrikedom, företagsamhet och energi, att de kunnat utnyttja sina tillgångar. Under normala skördeår föder vårt jordbruk väl oss alla. Levnadsstandarden i Sverige ansågs vid 1930-talets slut vara den genomsnittligt högsta som något land ägde i världen. Utvecklingen därhän blev möjlig genom folkets arbete på frihets grund.

Och det fordom karga och ogästvänliga landet har blivit begärligt för inkräktare.

*

Sverige är vårt, det är sex och en kvarts miljoner levande svenskers land. Men det är även de dödas land, deras som byggt upp det åt oss från början och lämnat oss sitt verk att förvalta och förkovra. De döda är åtskilliga miljoner flera än vi. De har mycket att säga oss nu, och vi är skyldiga att lyssna till dem. Vi lyssnar till dem genom att minnas vad de utträttat och genom att värdesätta deras strävan. De kan icke mera värja sitt verk. Det åligger oss.

Någon gudomlig rätt till ett visst landområde, någon rätt i och för sig att besitta ett visst land från begynnelsen och intill ända, gives naturligtvis icke åt ett folk. Den rätten är någonting som skall förtjänas, som skall förvärfvas av varje folk.

Svenskarna har förvärvat sig rätten till sitt land. Sverige är vårt sedan årtusenden med odlarens och brukarens självklara rätt, genom fädernas offer i blod, genom den särpräglade kultur, som har skapats här.

Vad Sverige i dag är, det har döda och levande svenskar gjort det till, och ingen annan. Sverige är i dag vårt genom svensk strävan. De levande svenskarnas uppgift är att bevara det och förkovra det genom att fortsätta denna strävan — på *frihetens grund*. ●

Introduktion till Den gröna revolutionens paradox

av Svante Svensson

□ Svante Svensson ger en introduktion till en artikel av Veer Singh som vi hämtat från den indiska tidningen *Frontier*. »Egentligen handlar denna artikel inte bara om Indien. Den handlar lika mycket om oss själva», säger statsagronom Sten Ebbersten.

Indien anses idag vara självförsörjande på spannmål. Till de faktorer som åstadkommit denna situation brukar man räkna den gröna revolutionen, dvs introduktionen av nya högavkastande sorter; användning av nya metoder, konstgödsel och maskiner. Namnet den »gröna revolutionen» kom till efter de resultat som nåddes i bl a Mexico, där växtförädlaren Norman Borlaugh satte in sina metoder i stor skala.

Den gröna revolutionen innebär emellertid inte bara att mer spannmål produceras, vilket framgår av den mycket intressanta artikel *Förr och Nu* här kan presentera. Artikeln har ursprungligen tryckts i den indiska tidningen *Frontier*. För att få ett svenskt perspektiv på de frågor artikeln tar upp vänder jag mig till *Sten Ebbersten*, som är statsagronom på lantbruksuniversitetet, dekanus vid dess lantbruksvetenskapliga fakultet, och som forskat på bekämpningsmedelsrester.

— Egentligen handlar denna artikel inte bara om Indien, säger Sten Ebbersten. Den handlar lika mycket om oss själva. Frågan gäller vilket perspektiv man vill anlägga. Visserligen kan anhängarna av den gröna revolutionen faktiskt visa att skördarna ökar och detta är förstås i *det korta perspektivet* nödvändigt för att man skall kunna försörja de svällande och svältande jättstäderna — Calcutta, Bombay och Mad-

ras i Indien eller Mexico City med sina 18 miljoner innevånare i Mexico.

— På sikt är inte detta hållbart. Man borde ställa både planerna i Indien och våra egna motsvarigheter till ansvar eftersom en hel kultur hotas. De indiska bönderna lika väl som de västerländska. Den gröna revolutionen tillför ju ingenting väsentligt. Den baserar sig helt på att man kan *tillsätta energi* utifrån. Varje kilo kväve som de nya sorterna kräver kostar 2 liter olja.

— Dessutom är det väsentligt som fru Saubari Devi hävdar: nämligen att de nya sorterna optimerat avkastningen på bekostnad av andra egenskaper. Den gröna revolutionen kräver alltså, särskilt i sydliga länder, ett massivt insättande av besprutningsmedel. Och vart det skall ta vägen vete gudarna när gifteffekter kan multipliceras genom de biologiska systemen. Om du tar en matsked besprutat vetemjöl och blandar det med ett kilo jord kan du faktiskt i vissa fall inte odla ärtor i jorden, så dramatiskt kan effekterna vara.

— Den gröna revolutionen tillåter icke mångfald i de biologiska systemen. Ekologi kräver däremot mångfald. Jag undrar ofta i mitt arbete som jordbruksforskare hur det skall gå med allt det jag står för. Vi måste som varelser böja oss för de biologiska ramar vi lever i. Men det ser ut att gå illa.

Foto Mira

99% av vanliga stadsbor begriper inte förloppen. De förstår det på sin höjd som en abstraktion: »Det är synd om falkarna». Men förståelsen för de biologiska förloppen är inte en del av deras liv.

— Fru Devi är en medveten dam som förstår problemen på sitt sunda sätt. Men samtidigt tar hon inte ansvar för de *kortsik-*

tiga försörjningsproblemen. Folket i städerna måste ju ha mat idag. I Sverige måste vi försörja t ex Stockholm. Vi har kanske 50 - 75 år på oss att bygga oss ur detta, men då man ser problemen i jättstäderna som Mexico City börjar man tvivla på att det går. Och då återstår katastrofer, krig och hungersnöd.

Den gröna revolutionens paradox

av Veer Singh

□ »Det nya jordbruket är huvudsakligen en fråga om handel som kräver investeringar, kalkyler och liknande. Det är alltså avsett för folk med pengar», säger bonden Ram Pal Singh i denna artikel om »Den gröna revolutionen» i Indien.

Byn Dyalpur som ligger i Ballabgarh tehsil i distriktet Faridabad i Haryana är en by som omfattas av »den gröna revolutionen», dvs på större delen av den brukade marken odlas högvakastande sorter av grödor (HYV-grödor, High Yielding Varieties). De flesta antar nog att bönderna i Dyalpur är förtjusta i de nya sorterna. Vid ett besök i just den här byn fann författaren emellertid att de flesta talade med saknad om de traditionella sorternas fördelar.

Bonden Ram Pal Singh ogillar det beroende som det nya utsädet för med sig: beroende av gödsel, för mycket bevattning, bekämpningsmedel och elektricitet. Lider man brist på något av detta så uppstår allvarliga problem och skörden minskar säger Ram Pal Singh. Det nya utsädet ställer för många krav och vart och ett av dem måste tillgodoses just vid rätt tillfälle. De nya sorterna har inneburit mer kontanter men en stor del av pengarna går åt till de växande hälsoproblem som orsakats av att den nya skörden har mindre näringsvärde. Det nya jordbruket är huvudsakligen en fråga om handel som kräver investeringar, kalkyler och liknande. Det är alltså avsett för folk med pengar menar Singh.

Går det fortfarande att få tag i det gamla utsädet? Ram Pal Singh svarar med en smula förtvivlan. »Arhar, röda kikärter är helt slut, likaså vete och ris. Inhemskt rör-

socker är också slut. Inte heller den traditionella senapen går att få tag i. Men vi har lyckats spara utsäde för svarta kikärter som händelsevis är en populär ingrediens i maten i dessa byar. Man introducerade en ny sort även av detta men den fick ingen spridning. Nyligen har det kommit nya årtier men de är alltför känsliga för angrepp.

Fru Mahendra Kaur berättar: »Tidigare hade vi mer bomull. Bomullsfrön ökade mjölkproduktionen hos djuren. Röda, gröna och svarta kikärter odlades och äts i mycket större omfattning. För att få olja odlades mycket senap. Även dhancha odlades. Vi fick en hel del bränsle från arhar, dhancha och bari. Numera har de skördarna nästan helt försvunnit så vi använder nu kodynga som bränsle. Det betyder att dyngan inte når fälten och därmed försämrar fruktheten i jorden.

Fru Subiri Devi deltar inte bara i jordbruksarbetet utan ägnar sig också åt kvinnornas sociala problem. Hon är mycket bekymrad över förlusten av det traditionella utsädet. Hon anser att detta utsäde utgjorde basen för byns oberoende och dess liv och kultur. Det nya artificiella utsädet har förstört ett »heligt arbete som jordbruk» säger hon upprörd. Fru Devi anser att spridningen av eukalyptusträd till fler och fler fält och byar förstör jorden genom att vattnet sugs upp. Hon mobiliserar nu

Foto Mira

byns kvinnor mot dessa förödande tendenser.

Fru Kanwal Kaur tycker utan tvekan att den gamla typen av skörd har bättre smak och mer näring. För de grödor hon säljer använder hon konstgödsel men den gröda som förbrukas i hemmet gödslas med organisk gödsel. Om hon bara kunde få tag i traditionellt utsäde så skulle hon använda det för familjens behov. När allt kommer

omkring »bör jag inte skydda min familj från de hälsoproblem som det nya utsädet för med sig?»

Folk i byn beundrar fru Kartari Singh för hennes kunskap om jordbruk såväl som hennes energiska arbete på fälten. Sin goda hälsa tillskriver hon det faktum att hon hela livet ätit av spannmålen och druckit mjölken från byn. Denna mycket kunniga kvinna hävdar eftertryckligt att det vore

Foto Mira

möjligt att få lika stor skörd med det gamla traditionella utsädet som med de nya sorterna. Hon anser att organisk gödsel är överlägsen konstgödsel. Odlingen av eukalyptusträd tycker hon bara är en stor bluff. Dess snabba spridning skadar neem och mangoträd. Löven från neem, använda som gödsel, ökar avkastningen. När eukalyptus odlas på jordbruksmark minskar dennas fruktbart för andra grödor.

Med spridningen av ny jordbruksteknik och nya trädslag har foderproblemet blivit akut. Användandet av skördetröskor innebär allt mindre skördester och det som återstår efter skörden säljs och levereras till pappersbruk. Traditionella sorter av spannmål m m ger nästan tre gånger så mycket foder som såd men de nya sorterna

ger endast en och en halv gånger foder jämfört med såd.

De mycket större behoven av vatten hos de nya sorterna har lett till ett alltför stort uttag av grundvattnen och därför sjunker nu grundvattennivån. Till den trenden har naturligen även eukalyptusträden bidragit.

Tillgången på baljväxter minskar vilket många anser vara ett hot mot bybornas näringsintag och hälsa.

Många bybor har börjat kalla det nya utsädet för »nakli», förfalskat utsäde. Men det finns en strimma av hopp. Några bönder sade att det är möjligt att få tag i traditionellt utsäde från ett område dit HYV inte spridits på grund av att vattnet där är bräckt. ●

Bort med gödkalven!

av Helena Palén-Olofsson

□ Nu propageras det för gödkalvsuppfödning igen. Om konsumenterna fick kännedom om under vilka erbarmliga former en liten gödkalv uppföds så är jag övertygad om att dom skulle avstå från att köpa det köttet, skriver artikelförfattaren. Gödkalv är för de aningslösa.

Sven Delblanc är en kärnfull ordbehandlare och om jag har förstätt hans artikel *Vi måste betala — Kanske med Kalvdans rätt* så står kalvdans ibland som symbol. En symbol för ett samhälle utan orättvisor med frisk luft och ren mat. Men kalvdans har aldrig varit en rätt enbart för politiker och fetmagade frossare. Ej heller en rätt för betuttna. Kalvdans kan vem som helst äta. Man kan när som helst åka ut till någon bondgård med mjölkkor och fråga om någon ko nyligen kalvat och be att få köpa en liter råmjölk. Upplysningsvis skall man då be att få mjölk från tredje mjölkningen. Den skall vara bäst säger dom, Kärningarna, som kan det där. Denna utflykt är ingen dyr affär, utlägget blir bensinpengarna och några kronor för mjölken. Det räcker gott och väl med en liter råmjölk men är man en riktig gourmand så kan man ju passa på och köpa några liter och frysa in när man ändå är i farten.

Men något vi bör betala med det är gödkalv. För det kan sägas vara något för de besuttna, för politrukerna och för matglada kulturskribenter t ex. Något för de aningslösa. Björn Vinberg skriver i Mat Expressen den 4 maj 1986 från köttmarknaden i London. Han yvs över kalvköttet och letar man med omsorg kan man hitta kvaliteter och saftigheter som man inte varit i närheten av i Sverige sedan 30-talet. Naturligtvis var all mat bättre på 30-talet. Den var mer hemlagad och råvarorna inte lika förgiftade. Men för den sakens skull bör gödkalvsuppfödningen upphöra och den har nästan försvunnit för att det är en svår uppfödningsform p g a att den är onatur-

lig. Nu när vi har överskott på mjölk så åker bondeförbundets rådgivare runt och propagerar för gödkalvsuppfödning igen. Istället för att göra mjölkpulver av mjölken och skicka den till behövande barn eller att vi helt enkelt ger överskottsmjölken till våra egna kalvar som skall bli nya kor eller slaktas som mellankalv. För mjölkersättningspulvret som våra kalvar föds upp på kan aldrig mäta sig med riktig mjölk. Synd att pulveruppfödningen är billigare för kalvarna blir både friskare och finare med riktig mjölk.

Hemköpskedjan hade för en tid sedan annonser i tidningarna med en bild på Marit Paulsen. Där hoppas Hemköp att Marit fortsätter sitt korståg mot dålig mat och mot djurplågeriet i uppfödningen. Och Hemköp lovar ställa upp till hundra procent men så kommer det: »Vi börjar på leveranser till en del butiker av äkta gödkalv, som föds upp på små gårdar av överskottsmjölk. Varför skall vi i Sverige ha sämre kalvkött än Italien?! Vi söker fler producenter så vi kan sälja i alla butiker».

Om konsumenterna fick kännedom om under vilka erbarmliga former en liten gödkalv uppföds så är jag övertygad om att dom skulle avstå från att köpa det köttet. Liksom snuskhumrarna ligger och runkar med bilder på »lammkött» flygande genom sina kåta hjärnor frossar de matglada och penningstinna i gödkalv. Varför vill människan ha det spåda, det outvuxna? Betänkt de kvinnor som svassar runt i Persian- och Breitschwanzpalsar — (det senare är skinn från tackor som stressas till att kasta sina foster så att dessa kan hudflås) och kvinnor

En folkkär målare

av Gun Kessle

arré. I Frankrike finns det gödkalvar som får dia sina mammor direkt men dessa småkalvar får gå omkring med munkorg i gröngräset mellan mjölkpassen. Vilken pina med tanke på att en kalv börjar dra i sig hö och gräs redan vid en veckas ålder. Kalvar är idisslande djur och den mekanismen ligger nedärvd och kan inte tas bort. Om en liten kalv förvägras sin rättmätiga funktion så är det egentligen en oerhörd PSYKISK TORTYR vi utsätter de små krabaterna för. De kalvar som uppföds på mjölkpulver i Frankrike kallas för batterikalvar. Dom får stå i små tränga träburar och kan knappt röra sig. Om den sjuka gödkalvs uppfödningen upphör så behöver vi inte bli utan kalvkött för det. Vi har ju mellankalvsuppfödningen som är mycket sundare. Då slaktas kalvarna vid 5 - 6 månaders ålder, men dessa har fått både hö, gröpe, vatten och fått stå tillsammans med andra kalvar. Det köttet duger lika bra. Jag försäkrar att det köttet är lika gott och mörjt fastän något rödare. Mörheten sitter inte i färgen gott folk. Den sitter i ungdomen. En mellankalv är fortfarande liten, betänk det. Det är främst mängden av muskelfärgämnet myoglobinin som bestämmer köttfärgen. Det innehåller järn och medverkar vid syreomsättningen i muskelfibern. Myoglobin finns rikligast i röda muskelfibrer. Muskler som är mycket aktiva, har fler röda muskelfibrer och ser mörkare ut.

Livsmedelsverket och Slakteriernas klassificeringssystem har olika tabeller för köttets färg och fett. Gödkalvsbegreppet bör snarast raderas ut från dessa listor. Här har vi konsumenter en ypperlig chans att påverka och få en ändring direkt. Vi slutar helt enkelt med att fråga efter gödkalv. Och i den skav som nu råder mellan gamla husmodrars kokkonst och de ungas »novisenvidspisen» attityd kan vi låta gödkalvsbegreppet helt försvinna. ●

utan hjärna kan hänga dessa moaréliknande skinn på sina kroppar. Tala om vansinne. Varför vill vissa ha det späda och skära, det oskulsfulla och oförstörda? Är det för att man är så sjuk och förstörd som vuxen. Så ruten och grå. Är det därför?

Gödkalven får inte äta något annat än mjölk. Inte ett strå hö får den dra i sig. Då får köttet fel färg och priset sjunker. Den får inte heller stå på halm för det äter den upp. Står den i boxar av järn så slickar den inredningen frenetiskt i brist på sysselsättning och järn ger färg åt köttet. Kalven måste stå ensam för annars slickar den i sig sin kompis hårrem i brist på sysselsättning. Och magen blir full med hår. Den skall dricka så mycket mjölk den någonsin kan för att bli riktigt gödd och fin till slakten. Den får väga mellan 100 - 140 kg levande vikt och 80 kg slaktad vikt. (Slaktas vid ca 3 månaders ålder.) Allt för att människan skall få tillgodose sina lustar. Prata om vilka som får betala — det är dom värnlösa, bl a kalvarna. Vad gör då den lilla kalven mellan mjölkpassen. Jo, han bara står där apatisk med sitt till varje pris ljusa kött. Sitt ljusröda sjuka kött. Vad skulle hända om man slaktar en ännu yngre kalv, ca två veckor. Jo, den går inte att steka, för då flyter köttet i pannan, enligt en erfaren charkuterist.

Eftersom vi slaktar djuren med sån självklar rätt så anser jag att vi måste se till så att djuren har det bra och får leva så naturligt som möjligt under sina korta levnadstid. Dessutom är det naturligt att försöka få i kalven så mycket mjölk åt gången. I fritt tillstånd så snuttar en kalv titt som tätt i sig någon liter åt gången men nu är den tvungen att dricka flera liter på en gång. Den skall växa så fort som möjligt under sina korta levnad. Men mjölken får inte plats i löpmagen utan rinner över till vämmen vari den ruttnar och kalven får di-

Blanka sidor

Vi beklagar att några prenumeranter fått blanka sidor i sina exemplar av nr 3/86. Hör av er till redaktionen så sänder vi er ett nytt!

□ Många har längtat efter den bok Ann Lidén skrivit. Sven Ljungberg är en av våra mest folkkära konstnärer. Det är högt konstnärligt beröm. Han är målare, bokkonstnär, grafiker, kyrkmålare, frimärkskapare. En stridbar man i konst och i politik som står för sina åsikter. En obekvämlig jävel alltså. Det är inte tillfälligt att han var den konstnärliga portalfiguren när *Förr och Nu* kom med sitt första nummer för tolv år sedan.

Ann Lidén har följt honom under ett målarår och givit en helhetsbild av hans arbete och utveckling i en rikt illustrerad och konstnärligt betydelsefull volym. Hon har tagit fram nya sidor av hans arbete. Den varma och positiva gravyrboken om Erik Karlsson i Kuggaboda, *Tyngst i Småland*, får en särskild betydelse när Ann Lidén visar att:

»Döderhultarn, skulptören Axel Petterssons verk har haft en avgörande betydelse för Sven Ljungbergs syn på människorna och hans sätt att måla.»

Hon öppnar också allmänna perspektiv som när hon i bildtexten till »Höstliga träd» från 1951 skriver:

»Efterkrigstidens abstrakta konst påverkade Sven Ljungbergs stil på 50-talet. Han komponerade sina öländska landskap och

småländska trädungar i geometriska mönstert. 'Det kändes nästan som en terror', säger han i dag.»

Ja, den som var med minns det. Jag målade triangligt på förmiddagen och som jag själv ville på eftermiddagen! Terror var ordet!

Ann Lidén beskriver Sven Ljungbergs konstnärliga utveckling på ett rakt och alltså för såväl folk som konstnärer begripligt sätt. Hon tar fram de äldre lärarnas och kollegernas betydelse när hon berättar hur Harald Sallberg hjälpte Sven Ljungberg att förstå att det var trägravvren och inte i första hand etsningen som var hans uttrycksätt.

Det är en bok att inte bara läsa en gång! Köp den!

Ann Lidén. SVEN LJUNGBERG, MÅLARE. Bonniers, Stockholm 1986. Pris: ca 297:-

ISBN 91-0-046960-2

För den som vill fortsätta att studera Sven Ljungberg finns till Ann Lidéns bok en »Vetenskaplig bilaga» med noter och litteraturförteckning att tillgå från Konstvetenskapliga Institutionen, Stockholms universitet.

Erik Karlsson i Kuggaboda. Trägravyr 1982.

Harald Sallberg och Sven Ljungberg vid tryckpressen. Trägravyr 1977.

FÖRROCHNU

Tidskrift för en folkets kultur

Adress: Box 9001, 126 09 Hägersten

Telefon: 08 - 19 13 58

Mottagning: måndagar 18 - 20

Postgiro: 35 60 72 - 9

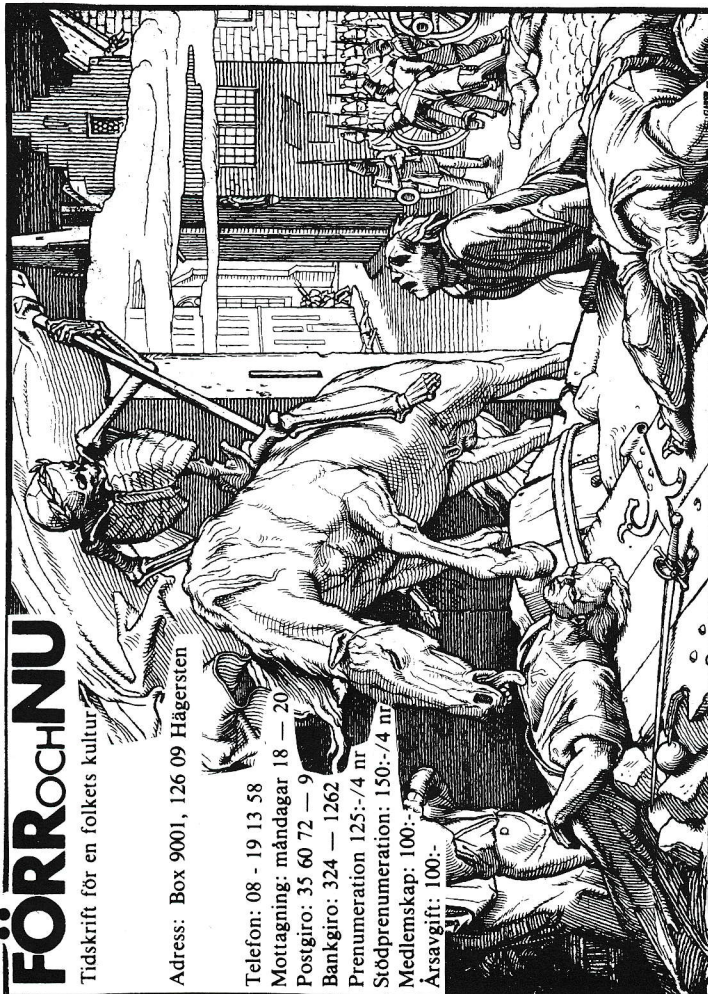
Bankgiro: 324 - 1262

Prenumeration 125:-/4 m

Stödprenumerat: 150:-/4 m

Medlemskap: 100:-

Årsavgift: 100:-

Der sie geföhrt - es war der Göt!
er hat geföhrt, was er hat.

Wie ihm geföhrt, sie liegen bleich
Als Kinder alt, frei und gülich.

Geföh hin die Mäster hat er fort;
Als Bürger, hoch zu Hause dort,

Seht, der Brennung glühn im Blick,
Der sich der roten Republik.

Geföhndet hat man dich, entehrt,
Zur Mörderfackel dich verkehrt;
Som Himmel nahmst du deinen Lauf,

Zum Himmel flamme freudig auf,
In reiner That, ein heil'ger Brand!
So segne Gott das Vaterland!

Gedachtfesttag von H. H. Buchstaus in Leipzig.

BOKANMÄLNINGAR

Ansvärgä:
Lars Andree
Marianne Fors
Fridhemsgatan 46 B
852 42 SUNDSVALL

Tel. 060-11 70 24

Ill: Kaj Stuart-Beck

Gunder Andersson, Kjell Johansson, Reidar Jönsson, Hans Lagerberg. VÄGARBE-TE. Berättelser. 190 s. Carlssons 1985. Pris: ca 137:-

ISBN 91-7798-045-X
Författargruppen FYRSKIFT presenterar sig med denna samling samtidsberättelser, inspirerade av Peter Tillbergs målning *Mitt i Sverige*, som också utgör omslag till boken.

Det är en mycket varierad och intressant samling berättelser. Jönssons och Johanssons historier är »absurt realistiska», där

det inte alltid är så lätt att avgöra var gränsen mellan det absurda och det realistiska går - eller vilket som är vad. Det är berättelsen om pensionären Oskars öden och om de turistsatsande glesbygdbyarna Hej och Svejs. Andersson och Lagerberg håller sig till den mer traditionella realismen i sina berättelser om den återvändande sonen och om invandraren från Uruguay.

Baksidebrevet utlovar att detta inte är gruppens sista gemensamma skapelse. Låt oss hoppas att man håller det löftet. Upp- takten inger förväntan.

Hans Olsson

Lars Berglund. DEN BEFRIADE PENSELN. Kalligrafi och måleri från dagens Kina. 152 s. Liber 1986. Pris: ca 322:-

ISBN 91-38-90727-5
Denna vackra skrift är ytterligare en bekräftelse på att Den Stora Proletära Kulturrevolutionen var en politiskt styrd barbarstorm mot kultur och tradition i ett gammalt kulturland. Boken handlar om frigörelse, om att finna ett rum där en fri konst är möjlig och samtidigt uppnå den tekniska skicklighet som gör att uttrycksfullheten inte känner några formella hinder. Lars Berglund ge en kort introduktion och därutöver får man möta dagens kinesiska konstnärerkalligrafer i både bild och ord.

Wu Guanzhong säger: »Kandinsky, vad är det för märkvärdigt med honom? Vi kineser har brottats med samma problem som han för mer än tusen år sedan och löst dem på vårt sätt — ett sätt som aldrig fjärrmar människan från hennes omgivning utan istället fördjupar hennes delaktighet i livet runtomkring.»

Jan-Olov Nyström

Marianne Fors

Det är slående hur mycket Saarikoski arbetar, sin självförbrännande livsföring till trots. Han diktar ständigt, och han översätter. Det är kring arbetet allt centreras, och dikter och skiser av Saarikoski är en viktig del av Mia Berners bok. En bok om hennes »älskade skitsövel».

Carl-Johan Charpentier, VÅLDTAGET LAND. Nurrapport från Afghanistan. 114 s. Settern 1986. Pris: ca 102:- (Kan köpas av Svenska Afghanistankommittén för 35:-)

ISBN 91-7586-246-8
Charpentier har bott flera år i Afghanistan och kan tala språket dari. Från början var han välvillig till statskuppen och försvarade i viss mån den sovjetiska invasionen.

Tack vare den bakgrunden fick han tillstånd att på egen hand som turist resa till Afghanistan i våras. Men då hade han redan förstått hur fel det blivit, att folket slåss för sin existens. Hans nya bok är en unik insidesrapport om afghanernas hat till de ryska okkupanterna.

Han avslöjar de sovjetiska lögnerna. Allt är lugnt, säger tjänstemännen, men nästan dagligen beskjuts Kabul. Ryska shoppingturer är välbevakade. Staden är omringad av ett sovjetiskt bälte av soldater.

TV-program om alfabetiseringskampanjen fejkas inför hans ögon. Det är demonstrationer, undantagstillstånd och skottlossning.

Till slut inser ryssarna misstaget och Charpentier stoppas.

Åke Johansson

Sven Delblanc. FÅGELFRÖ. Närande och giftigt från tre decennier. 148 s. Bonniers 1986. Pris: ca 142:-

ISBN 91-0-047059-7
Sannerligen, i Delblancs luft får man åt sig andan och fördriver för en stund misantro-pin. Här finns en grundmurad, folklig misstro mot olika sorters överhet parad med utsökt kunskap och bildning, ja, t o m visdom. Bättre kan det inte gärna bli, det är en sagolik supé där många får sin släng av slev. Dessutom är det roligt, oförskämt, kvickt, fyndigt. Job får tjäna som underlag när makten och motståndet mot makten nagelfars, Proust diskuterar mot en botten av rysk dramatik, Svenska Akademien avhånas i modern sagoform, lik som våra yppersta folkvalda.

Om denna klippbok kan jag inte skriva mer utan att känna mig som det usla förbandet till en verkligt stor artist. Låna edra sinnen till denna artist, han är en lysande domherre bland våra pickande sparvar.

Jan-Olov Nyström

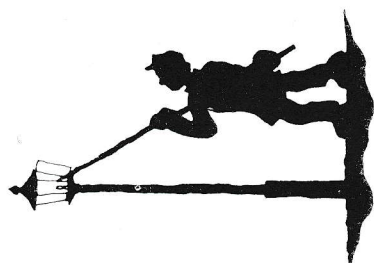
Harlem Désir. RÖR INTE MIN KOMPIS. SOS Rasism. Övers. Michael Stenberg och Göran Wirén. 152 s. Norstedt 1986. Pris: ca 41:-

ISBN 91-1-863381-1
Harlem Désir har på ett gripande sätt beskrivit rasismens framväxt, och hur SOS Rasism bildades och långsamt byggdes upp till en stor, internationell folkrörelse. Att de nådde så fint resultat trots att de hade många politiker och masmedia emot sig visar vilket jobb de franska ungdomarna har lagt ner, och det känns verkligen när man läser boken.

Boken visar på ett detaljerat och trevligt sätt hur arbetet har gått till väga och vad som har hänt i Frankrike under de senaste åren.

Nu finns de rasistiska tendenserna här i Sverige också. Låt oss stoppa dem, innan det har gått för långt.

Kent Filppu

Vivi Edström. SELMA LAGERLÖFS LIT-TERÄRA PROFIL. 238 s. Rabén & Sjögren 1986. Pris: ca 146:-

ISBN 91-29-57118-9
Vivi Edström, ordförande i Selma Lagerlöf-sällskapet, har som utgångspunkt för sin studie *Selma Lagerlöfs litterära stil* använt en rad av dennas främsta romaner, utkomna under åren 1891 (*Gösta Berlings saga*) fram till 1928 (*Anna Svärd*). Epikern, symbolisten, pedagogen och psykologen bakom verken framträder. Ett kapitel ägnas Selma Lagerlöfs författarroll i allmänhet.

Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige har fått stort utrymme. Vivi Edström vill markera, att denna bok har en central plats i Selma Lagerlöfs verk.

Vivi Edström har givit en utförlig och detaljerad genomgång av olika temata hos Selma Lagerlöf och visar vilken mångfald som finns hos henne. Boken lockar till (om)läsning av de analyserade böckerna.

Kurt Hedberg

Anders Ehmark. **MAKTENS HEMLIGHETER**. En essä om Machiavelli. 219 s. Norstedts 1986. Pris: ca 142:-

ISBN 91-1-861482-5
Det bästa och mest givande avsnittet i Ehmarks essä om Machiavelli handlar om hur Antonio Gramsci i Italien och Andrej Vysjinski i Sovjetunionen vid ungefär samma tid läser Machiavelli med helt olika inbörd. Gramsci sitter i fängelse medan Vysjinski genomför sin Machiavellitolkning som åklagare vid Moskvaprocessen. Gramsci ser en avslöjare av maktens hemligheter och Vysjinski säger att Machiavelli inspirerar till uppror mot sovjetmakten. Detta blir helt avgörande för Ehmark.

Därutöver gör han några föga övertygande semantiska reflektioner kring Machiavelli. För mig framstår det märkligt att Ehmark är så principiellt opolitisk. Hans sammanfattning av de olika Machiavellitolkningarna frikopplas från politiken och blir intressant.

Lars Andrée

Göran Elwin. **FALLET JOHAN**. En dokumentärroman. Ill. 212 s. Norstedts 1986. Pris: ca 165:-

ISBN 91-1-863202-5
Elvaåriga Johan Asplund från Sundsvall gick inte till skolan 7 november 1980. Han är sedan dess försvunnen. Föräldrarna har försökt skaffa klarhet i vad som hänt. Ett brott antogs ligga bakom försvinnandet och en f d sambo till Johans mamma misstänktes vara gärningsman. Bevisningen ansågs dock otillräcklig av åklagare.

Föräldrarna engagerade advokaten Pelle Svensson och väckte enskilt åtal. Svensson fick ikläda sig åklagarrollen. Den anklagade mannen biträdades av advokaten Olof Arvidson.

Johanfallet rymmer många frågor värda att resonera kring, alltifrån tragedin att förlora sitt barn till juridiska problem i rättsfallet.

Elwin har kallat sin bok dokumentärroman; hopkok på tidningsartiklar passar bättre. Elwin har inte gått djupare i materialet än sina massmediakollegor. Johanfallet skildras som en match mellan brottaren Pelle Svensson och eleganten Olof Arvidson.

Åke Svensson

Lars-Gunnar Eriksson (red.) **DE FÖRSTA BÄTFLYKTINGARNA**. En antologi om balterna i Sverige. Bidrag av Agnis Balodis, Andres Küng, Ulo Ignats m fl. Ill. 352 s. Statens invandrarverk 1985. Pris: ca 142:-

ISBN 91-7016-428-2

Denna bok är viktig för alla med intresse för flyktingpolitik och invandrarfrågor. Bidragen ger en god inblick i vad exilflyktingar innebär, exemplifierat av vår äldsta och största flyktinggrupp, den baltiska. Historiska händelser, kulturella, sociala och demografiska aspekter behandlas. Flera artiklar diskuterar bekymrat balternas möjliga framtid som etniska minoriteter. De kan ses som scenarier för hur senare invandrargrupper framtid kommer att utvecklas.

Thord Palmund, Invandrarverkets generaldirektör, skriver att balterna visar att flyktingarna inte varit en belastning för Sverige utan ett tillskott. Dessutom har de bevisat att den svenska invandringspolitikken är möjlig d v s integration med bevarat kulturellt arv.

Man kunde tillägga att den har utformats just så bl a med erfarenheterna från hur balterna på egen hand ordnade sin exiltillvaro, delvis i motsättning till statsmakternas dåvarande assimilationslinje.

Mats Miljand

Sigmund Freud. **JAGET OCH DETET**. (Bortom lustprincipen, Masspsykologi och jaganalys, Jaget och detet, Hämning, symtom och ångest.) Övers. Ola Andersson. 316 s. Natur och Kultur 1986. Pris: ca 162:-

ISBN 91-27-01245-X

Sigmund Freud är rolig att läsa. Han lägger inte sina texter tillrädda. Han brottas med teorierna och driver premisserna för sina resonemang långt bortom gränserna för deras bärlighet. Man upplever att hans system är viktigt och avgörande och på så sätt tvingar han läsaren att själv ta ställning till problemen.

Förlaget skriver att essäerna i *Jaget och detet* märkligt nog aldrig tidigare översatts till svenska. Och visst är det underligt. Freud utgör självklar referenspunkt i diskussionen och ändå har så få haft möjlighet att läsa honom i original. Av alla psykologilärare jag träffat så har endast få läst någon enda text av Freud. De är psykologiska analfabeter. På universiteten räcker kompendierna.

Lars Andrée

Nina Folin, Göran Tegnér (red.) **MEDEL-TIDENS ABC** Ill. 482 s. Gidlunds & Statens historiska museum 1985. Pris: ca 170:-

ISBN 91-7844-041-6

En miniversion av »Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid» kallar Olov Isaksson, museidirektör vid Statens historiska museum, träffande boken i sitt korta förord. Ett stort antal svenska medeltidsspecialister har samverkat till att åstadkomma ett uppslagsverk i serien *Historia i fickformat* som, om än »litet» till omfånget (482 sidor!), är fylligt till innehållet. Här finns korta artiklar och noter om det mesta som en läsare av medeltidshistoria kan stöta på, även om huvudvikten ligger på svensk och nordisk kulturhistoria. För den som vill läsa vidare finns också en relativt omfattande bibliografi som komplement.

Att Lars Lönnroth avfärdade boken i en understreckare i SvD bl a för att den inte innehöll tillräckligt med litterära referenser, bör inte skämma för dess bruk. Lärdomsgiganters snobbism kan man ta lätt på.

Mats Miljand

Gail Godwin. UPPBROTTET. Övers. Benit Skogsberg. 332 s. Trevi 1985. Pris: ca 170:-

ISBN 917160-7099
Dramatiskt skildrar Gail Godwin mötet mellan tonåringen Justin och medelålders, fria, självständiga Ursula de Vane. Båda befinner sig i förvandling. Den ena i början av sitt kvinnoliv, den andra på väg att bli gammal kvinna.

Hur den passionerade vänskapen mellan de två kvinnorna utvecklas och traumatiskt avvecklas har Godwin byggt upp nästan thrillerartat. Spänningen stiger och för under heta sommarmånader fram mot katastrof.

Romanen är i jagform. Justin har fyllt fyrtio år och tänker tillbaka på den betydelsefulla sommaren för tjugosex år sedan. Problemen ältras. Uppprepningarna är många, men så skickligt formulerade att läsningen av boken aldrig blir långtråkig. Det Gail Godwin har att säga om relationerna mellan pubertetsflickan och den mogna kvinnan blir till intressant läsning för en ungdom människas väg in i vuxenlivet.

Gunborg Andrée

Olof Granholm. NEDOVIGGEN. 129 s. Norstedts 1986. Pris: ca 97:-

ISBN 91-1-861251-2
I den fjärde boken om Enok, den österbottniske småbrukarsonen i en by nära Vasby, har Granholm hunnit fram till 30-talet. Modern är änka och Enok och hans bröder måste använda all sin uppfinningsrikedom för att slita ihop till brödfödan. Förkrigstid, arbetslöshet och ständiga ekonomiska bekymmer. Kosten potatis och nors varietas endast med nors och potatis, om det nu fanns potatis. 10-åringen Enok är en »nedovigg» — en nödvuxen: liten och klen men nyfiken på det mesta. Han kompenserar klenheten med envishet och uthållighet, ty den uthållige vinner i längden även om motståndarna är större och starkare.

Med gott humör och varm humor lyckas Granholm gestalta mörka tidsstämningar utan att man därför glömmer eländet. Som barndomsskildring förtjänar Enok-böckerna att bli klassiker.

Jan Lidén

Lennart Grosin (red.). KULTUR-SKOLAUTVECKLING. Under medverkan av Anders Björnsson, Hedvig Ekerwald, Arne Helldén, Lars-Christer Hydén, Bo Johansson, Lars Lindström och Lennart Sjöberg. 165 s. Esselte Studium 1985. Pris: ca 85:-

ISBN 91-24-33221-6
Författarna går bl a till stormen mot den psykologiska och sociala determinism som låst föreställningarna om vad som är möjligt att åstadkomma i skolan. De redovisar engelsk skolforskning och konstaterar att hur skolan själv väljer att arbeta ger det största utslaget på elevernas resultat.

Hjälta som Piaget och Homburger Eriksson plockas ner från sina olympiska höjder.

Forskarna förklarar att undervisning faktiskt är möjlig och att förmedling av kulturarvet — i vid bemärkelse — är en förutsättning för personlighetsutvecklingen och inte något nytt ideologiskt mode som skall överskölja barnen.

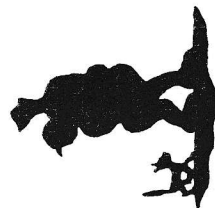
Arbetsarrangemangens förhållande till olika bildningsideal diskuteras och med framställningen om Gramscis kulturkonserverism kulminerar Lars Lindströms lysande bidrag *Den nödvändiga kunskapen*. Min själ jublade under läsningen av denna bok, som gör utvecklingspsykologi och pedagogik till angelägenheter för gemene man.

Mats Miljand

Jan Guillou. COQ ROUGE. Berättelsen om en svensk spion. 369 s. Norstedts 1986. Pris: ca 175:-

ISBN 91-1-862142-2
Varför lockar rafflet? Vad är det som gör att seriöst syftande skribenter lämnar vardagen för att istället försöka ro en spionthriller i land? Kanske är det just vardagen. Åttiotalets män söker sig gärna ut på de stora brottsplatserna om de nu inte handlar tvärtom och börjar uppträda i romanerna som Guds lamm. Jan Guillous historia om den Röda Tuppen håller hur som helst för ett par hemmakvällen med frun och barnen. Berättelsen bär spår av le Carré även om utgångsmordet här är svenskt och för misstankarna till den terrorort i Mellersta Östern som genrens mästare annars helst förbigår.

Jan Fogelbäck

Stig Hansén. 5 KINESER. MÖTEN MED FÖRFATTARE. Övers. Frederic Cho, Nils Olof Ericsson, Magnus Fiskejö, Marja Kaikkonen, Lennart Lundberg, Förord Folke Isaksson. 148 s. Askelin & Håglund 1986. Pris: ca 107:-

ISBN 91-7684-095-6
Hansén är en duktig och ambitiös kulturjournalist. Det visas inte minst i den lysande intervjun med de kinesiska författarna »grand old man», Ba Jin, som inleder bokens presentationer. Och lyhörtheten går igen även i de fortsatta samtalen med Wang Ming, Ru Zhijuan, Jiang Zilong och Liu Xinwu ur yngre författargenerationer.

Det är roligt att återknyta bekantskapen med flera av de medverkande i *Varje grönt blad*, den fina antologin som Oktoberförlaget gav ut 1980. Deras texter står mitt i det kinesiska samhället och skildrar en motsattfylld social och politisk verklighet. Författarna väjer inte för de återkopplingar som visar hur det privata blir politiskt och hur politiken tar sig privata uttryck. Det är inte bara språket som reser barriärer mellan kineserna och deras navelskådande generationskamrater i väst.

Dennis Zackrisson

Stig Hansén. DEN NÖDVÄNDIGA BOKEN. Röstier från bokbranschen. 122 s. Carlssons 1986. Pris: ca 100:-

ISBN 91-7798-086-7
Inte är Boken i sig nödvändig, utom för de flesta som kommer till tals i den här. De som lever på Boken. På något undantag när är det därför bara Bengt Göransson som uttrycker några vettiga tankar — om folkbildning, om att biblioteken inte ska vara »kommunens informationsaggregat».

Det är ju inte säkert att man blir klok för att man läser många böcker. Ett bra exempel är Conny Jacobsson, den nya kometen på bok- och bibliotekshimlen. Jag minns honom som en befriande radikal lärare på Bibliotekshögskolan. Nu har han blivit bas och dum och pratar om hur biblioteken ska kunna serva kommunalpolitiker med information i deras »samhällsnyttiga funktioner».

Marie-Louise Persson

Stefan Heym. SCHWARZENBERG.
Övers Helen Blomberg. 243 s. Prisma 1985.
Pris: ca 147:-

ISBN 91-518-1842-6
Stefan Heym (f 1913), väl introducerad i Sverige, emigrerade under nazitiden till USA; 1953 flyttade han tillbaka till sitt hemland, nu DDR.

Schwarzenberg är en politisk thriller. Handlingen utspelas i Tyskland 1945. I efterterrigssatmosfären uppstår ett politiskt vakuum för en liten stad, en oas som segarmakterna har »glömt». Några av invånarna utropar därför staden som republikens Schwarzenberg, ett försök till samhällsbygge på utopisk socialistisk grund.

Av detta blir en stundtals mycket spännande historia. Skildringen av makt, motståndningar och åtrå äger god idémässig substans. Personskildringen är inkännande, men miljöteckningen är alltför sparsam. Språkanteringen är mindre god.

Gert-Ove Fridlund

Verner von Heidenstam. FOLKUNGTÄRADET (Folke Filbyter. Bjälboarvet). 574 s. Bonniers 1986. Pris: ca 115:-

ISBN 91-0-046555-0

Intresset för det förflutna avspeglas inom både konst och vetenskap. Det nya skönlitterära modet inom litteraturen torde ha jämnat vägen för en pånyttfödelse av det förflutna åttioalets främste gisslare av skomakarrealism och grävadersprosa.

I förordet till denna nya upplaga av *Folkungaträdet* antyder Artur Lundkvist den tanken bakom utgivningen; nu är tiden kommen att åter försvara »fantasi» och »originalitet».

Frånsett denna behjärtansvärda strävan att befria litteraturen från tidens damm och smuts, så måste det sägas att såväl inpräntade skomakarrealister som obekymrade sköndandar har anledning att välkomna utgivningen. I de bägge fullbordade delarna finns en kärn, verklighetsförankrad realism i förening med fantasifykt och skimmer av legend och saga som torde vinna bägge lagrens bevägenhet.

Jag kan med gott samvete anbefalla berättelsen om Folke Filbyter och hans söner till läsning.

Kent Begler

Ismail Kadaré. NISCHEN I MUREN. Roman. Övers. från franska Marianne Eyre. 210 s. Bonniers 1986. Pris: ca 167:-

ISBN 91-0-046878-9

Kadaré begränsar sig inte till den privata sfären i människors liv. Han gestaltar i stället de stora skeendena i det egna landets historia och hur dessa kan inverka på enskilda individers liv.

Kadarés prosa har en självklar lyxkraft och originalitet. Han arbetar med lyrisk förtätning och oväntade perspektiv. I *Nischen i muren* skildrar han, liksom i *Den döda arméns general*, sitt land genom fiendens ögon. Handlingen tilldrar sig på 1820-talet. Temat är Albanien kamp för nationell överlevnad och denna kamp skildras här från centrum, från det ottomanska rikets huvudstad, där kuvade upprorsmäns huvuden förevisas — i en nisch i muren. Perspektivet är effektfullt och bidrar till att förklara Albanien politik också under 1900-talet.

Kadaré är en djupt nationell författare som just därför når rangen av världsförfattare.

Margareta Zetterström

Mona Kalin. PRINSESSAN AV BABYLON. 133 s. Alba 1986. Pris: ca 115:-

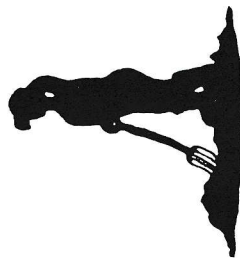
ISBN 91-7458-768-4

Större delen av denna korta roman utspelas på Mårbacka under en och samma dag, pingstafton 1914. Selma Lagerlöf, framgångsrik och nobelprisd, har besök av författarkollegan Sophie Elkan och ungdomsvännen/seminarieläraren Valborg Olander. Maktkamp råder mellan dessa damer om inflytande och dominans över henne. Situationen tillspetsas, då Ida Bäckman, författarinna till en skandalomsumad och utskäld Frödingbiografi, uppenbarar sig. Även hon är ute i samma ärende.

Selma, med romanen *Kejsarn av Portugalien* inom sig, blir den oåtkomliga och inåtvända *Prinsessan av Babylonien*. Är det för diktarinspirationens skull? Eller för att hålla vännernas stridigheter på avstånd? Och vem blir det egentligen som behärskar vem?

Mona Kalin skriver målände och medryckande, med en stil som påminner om Selma Lagerlöfs.

Kurt Hedberg

LITTERATURENS HISTORIA, del 2. Medeltiden. Red. Hans Hertel. Övers. av de danska bidragen Jan Stolpe. 386 s. Norstedts 1985. Pris: ca 270:-

ISBN 91-1-853312-4

Det är möjligt att läsa den här historien om medeltidens litteratur rakt igenom. Det sociala och historiska perspektivet med beskrivningen av de olika litterära kretsloppen — det religiösa, det aristokratiska och det folkliga — ger stadga och sammanhang åt stoffet. Stilen är aldrig överlastad, trots det omfångsrika ämnet, utan spänstig och klar.

De utomeuropeiska litteraturerna har fått större utrymme i den här delen och det är spännande att följa författarnas tankar kring sambanden mellan de olika litteraturernas utformning under feodalismens epok i Europa och Asien.

Liksom den första delen är denna försett med ett överflödande rikt bildmateriale, ofta i färg, och med rikliga litteraturavisningar.

Christina Ericsson

Hans Levander. LITTERÄRA GESTALTER. En uppslagsbok. Ill. 234 s. Bonnier Fakta 1985. Pris: ca 237:-

ISBN 91-34-50623-3
Litterära gestalter är en mycket användbar uppslagsbok, innehållande cirka 2 500 litterära namn och figurer, vilka bildar uppslagsord. Därill finns författarregister. Tidlösa gestalter har givits företräde. Informationen är relevant och koncise.

De många svart-vita illustrationerna, hämtade från såväl teater och film som från bildkonst, är tydliga och av hög klass.

Levander, som är välkänd litteraturhistoriker, har gjort ett klokt urval bland skatterna och förtecknat detta i tilltalande, begriplig form.

Gert-Ove Fridlund

Jan Lidén. ARBETARRÖRELSENS ARKIV OCH BIBLIOTEK. Kort historik samt biblioteksavdelningens förvärv av svensk arbetarlitteratur. Specialarbete vid Höskolan i Borås, Institutionen Biblioteks- högskolan Nr 1985:64. 32 s.

ISSN 0281-5664
»Trots» två års utbildning vid Bibliotekshögskolan i Borås har Jan Lidén lyckats behålla sitt intresse för historia, folkbildning och arbetarlitteratur och ägnar sitt specialarbete åt Arbetarrörelsens Arkiv och bibliotek.

Intressant och typiskt är att skönlitteraturen inte alltid varit en självklar angelägenhet för Arkivet. På 70-talet auktioneras en stor del bort av »utrymmesskäl» och av synen på att arkivet var »strikt samhällsvetenskapligt och inget förströelsebibliotek för arbetare»! Intressant också att A. Tro-sell, Fogelbäck och Sven O Bergkvist skulle vara mera självklara namn än Ivar-Lo, K Salomonsson och 81 andra. Och därför inte behöva finnas på listor tillsammans med dem som anses så viktiga att hela deras produktion ska samlas på arkivet.

Marie-Louise Persson

Sara Lidman. JÄRNKRONAN. 211 s. Bonniers 1985. Pris: ca 122:-

ISBN 91-0-046646-8
Med *Järnkronan* — den sjätte romanen i serien — avslutar Sara Lidman sin breda krönika från Västerbotten.

Didrik — han som skulle göra Lillvattnet stort, rikt och känt — hämtas till kronohäktet i Stockholm för allsköns oegentligheter, och hemmet och egendomen går på auktion och köps av Ludvig, som försöker få Anna-Stava (Didriks hustru) med på köpet. Och Didrik frigges och ska åka hem till Lillvattnet och uppgörelsen med dem som väntar honom, »... hemfödningarna, de som byggt materialvägen utan skäligen ersättning och de förtiosju på nödhjelpslistan som skulle känna igen D Mårtensson som den som givit bort namnena våra åt herrarn...»!

Få personer har, som Sara Lidman, hjälpt till att göra den västerbottniska folksjälen — med allt den rymmer av heden, kult, religion och mystik — känd i Sverige.

Birger Andersson

Knut Lindelöf. GRUNDSKOLA PÅ GRUND. Scener ur en mellanstadieärores vardag. Ill. Eva Lindström. 223 s. Prisma 1986. Pris: ca 142:-

ISBN 91-518-1811-6
I floden av publikationer om skola, utbildning och undervisning är Knut Lindelöfs bidrag unikt. Författaren håller en välstrukturerad lektion för läsekreten. Stof-fet tas ur den personliga lärarefarenheten från drygt tio år på mellanstadiet. Under rubriken »Kring undervisningen» synas frågan om betyg, lärarutbildning, föräldrakontakter, skolans sociala liv etc. Bokens andra del »I undervisningen» är en genomgång, ämne för ämne, där dagens situation oftast belyses ur ett (läroplans-)historiskt perspektiv.

Pekpinnar saknas inte i framställningen men i magister Lindelöfs skola ingår de ju fortfarande i rekvisitan. I enstaka partier är boken lite mäsrande.

I dagens debattklimat, kring skolan i synnerhet, är denna skrift en frisk fläkt som skingrar dimman. Den har både renhetstyngd och framtidsperspektiv. Bokens huvudtitel kunde därför varit mer framåtsyftande.

Anders Tidström

Tomas Löfström. GRYNINGSFLICKAN. 390 s. Wahlström & Widstrand 1985. Pris: ca 160:-

ISBN 91-46-15174-5
Afghanistan i början av 1900-talet. Kabul under kung Amanullahs moderniseringsförsök på 20-talet. Kan man binda ihop detta med Aurora Nilsson, en Stockholmsflicka? Ja, Löfström har faktiskt klarat det.

I Berlin på det glada 20-talet träffar denna omsvärmade, frihetslängande skönhet en afghanistansk studerande, utsänd för att lära sig teknik. De gifter sig och reser via Indien till Kabul. Auroras liv som svenska i en inhemsk familj har fantastiskt nog en verklig förebild, en namne, som skrev en bok om sina upplevelser 1928 och som inspirerat författaren.

Med en lyriskt målande prosa har Löfström lyckats leva sig »in i» Aurora. Han vann också ett förstapris i Bra Böckers stora romantävling med *Gryningsflickan*. Ett riktigt juryval!

Staffan Glassel

Janken Myrdal. MEDELIDENS ÅKERBRUK. Agrarteknik i Sverige ca 1000 till 1520. Bilaga med preliminärt fullständig sammanställning av medeltida jordbruksinventarier. Ill. 294 s. Nordiska museets Handlingar 105 1985. Pris: ca 105:- ISBN 91-7108-251-4

Medeltidens åkerbruk syftar till att rekonstruera det medeltida åkerbruket och ge underlag för en diskussion om teknikens samhälleliga betydelse. Myrdal utnyttjar skickligt ett omfattande och ofta svårbehandlat källmaterial och försöker i detalj fastställa tidpunkt, utbredning och förändring av olika redskapstyper, byggnader och jordförhållanden.

Den centrala frågeställningen, som gör sådana undersökningar oundgängliga, är huruvida feodalismens införande innebar och var en följd av teknisk utveckling. White har svarat jakande. En agrar revolution ägde rum mellan 500- och 800-talen. Bentzien har svarat nej. Samhällsförändringen sker utan samband med teknisk förändring. Den äger rum först med kapitalismens genombrott. Duby anser att en agrarrevolution har ägt rum, men förlägger den från 1000 - 1200-talet.

Resultatet av Myrdals minutiösa arbete överensstämmer med Dubys och avhandlingen är ett mycket värdefullt bidrag till diskussionen.

Mats Miljand

Marie Ndiaye. OCH DEN LJUSNANDE FRAMTID. Övers. Marianne Lindström. 80 s. Interculture 1986. Pris: ca 112:-

Och den ljusnande framtid handlar om den unge Zs liv i den franska huvudstaden Paris. Den handlar också om hans kärlek till en ung flicka och relationer till den tant, hos vilken han, som föräldralöst barn, alltid bott.

Språket i boken är tungt och den består av långa, invecklade meningar. Någon egentlig handling finns inte.

Författarinnan, Marie Ndiaye, lär ha varit omkring sexton år då hon påbörjade boken och hon beskriver utförligt den s k tonårskrisen.

Annika Backström

Gunnar Ohrlander. ÅSAS JOURNAL. 205 s. Norstedts/Bra Böcker 1986. Pris: ca 135:- ISBN 91-1-861212-1

Ämnet för Ohrlanders nya roman är allvarligt: ett föräldrapars beslut att träna sin CP-skadade lilla enligt den s k Vojtamedoden. De möts av misstro från omgivningen; alltför många vuxna föredrar att låta naturen ha sin gång.

Parallellt med berättelsen om Åsa löper en skildring av föräldrarnas liv. Ohrlander ser på sig själv med humor och distans och här finns mycket att skratta åt.

Träningen av Åsa tar stor del av föräldrarnas tid och tankar. De tvivlar, går vidare, tvivlar och går vidare igen.

Kampen för ett bättre liv måste föras politiskt och individuellt. Man ska göra vad man kan för att förbättra människors livsvillkor. Åsas och hennes föräldrars kamp är ett exempel på att man kan lyckas.

Marianne Fors

Thomas Paine. SUNT FÖRNUFT. Introduktion Christer Hellmark. Övers. Thomas Warburton. 136 s. Ordfront 1986. Pris: ca 90:-

Litteratur och journalistik som revolutionära vapen — oftast blir uttrycket en fras utan innehåll. Men när det gäller *Common Sense*, 1776, som nu 210 år efteråt för första gången föreligger på svenska, är detta uttryck adekvat. Hellmark skriver i sin lyssande introduction att texten direkt påverkat historien, att den länkat politiken i nya banor.

Vad är hemligheten med skriftens genomslagskraft? I massupplagor spreds den på några månader. Ett halvår senare var Paines mål uppnått: de amerikanska kolonierna frigjorde sig från England 4 juli. Förklaringen ligger i Paines språk. Klart och enkelt vädjar det direkt till förnuftet. Med briljant logik mosar han sönder den »föredömliga» engelska författningen liksom argumenten för monarki. Därill kommer många träffande bilder och en polemisk hetta, dock välgörande fri från bombastiska fraser.

Jan Lidén

Bunny Ragnerstam. ARBETARE I RÖRELSE. Historisk krönika. Första bandet. 311 s. Gidlunds i samarbete med Arbetarnas Kulturhistoriska Sällskap 1986. Pris: ca 148:-

Enligt den skrivna historien har inga fackliga arbetarkrakterer ägt rum i Sverige förra fackföreningsrörelsens genombrott på 1880-talet. Men Bunny Ragnerstam, som för några år sedan råkade få reda på, att sådana faktiskt inträffat redan i början av 1870-talet, är övertygad om att en medveten facklig arbetartradition funnits i vårt land ända från medeltiden!

I rubricerade arbete — första delen av två — behandlar författaren ett tidigare okänt 1840-tal och lägger därvid tyngdpunkten på de s k marsoroligheterna i Stockholm 1848, vars yttre händelseförlopp (läs överklassens och myndigheternas bild!) finns dokumenterad men som vid fördjupad granskning visat sig vara något helt annat och ur arbetarkollektiv synpunkt långt intressantare.

Verket *Arbetare i rörelse* kommer med all säkerhet att bli en klassiker.

Birger Andersson

William Shakespeare. TRETTONDAGS-AFTON m fl dramer. Övers. Allan Bergstrand. 381 s. Atlantis 1986. Pris: ca 170:- ISBN 91-7486-427-0

William Shakespeare. PERIKLES. Övers., efterord och kommentarer Göran O Eriksson. 108 s. Ordfront 1986. Pris: ca 90:-

Erik Frykman. SHAKESPEARE. 309 s. Norstedts 1986. Pris: ca 150:-

Shakespeare är evigt aktuell. Nyöversättningar och nyuppsättningar av skådespelen väcker oavbrutet fram.

Frykmans bok är en kronologisk genomgång av verket, drama för drama; en samvettsgrann men föga inspirerande metod. Avsikten är att visa hur motiv och problem efterhand framträder med allt större skärpa och djup. Tidiga dramer blir intressanta endast i så motto som de pekar fram mot de senare — »föreskuggar» dem som Frykman säger. I övrigt upptas framställningen av långa innehållsreferat. Ett visst intresse ägnas åt dramernas historiska bakgrund och de närmare omständigheterna kring deras tillkomst. Någon »tolkning» av skådespelen blir det sällan fråga om. Lika lite görs något försök att betrakta verken mot en bredare idé- eller tidsbakgrund, Shakespeares eller vår egen.

Nej, gå hellre till källan själv och bli vederkvickt. Atlantis ger ut dramerna i Allan Bergstrands översättning, och man förväntas återigen av att det är de mindre förlagen som bevarar kulturarvets kontinuitet. Hos Ordfront är det Göran O Eriksson som översatt *Perikles*, ett vandringsdrama med en moralitet om naturligt liv i botten. Översättningen är kraftfull och mustig — precis som dramat självt.

Kent Begler

Göran Skytte. KUNGLIGA SVENSKA SLAVERIET. Ill. 157 s. Askelin & Hägg-lund 1985. Pris: ca 94:-

ISBN 91-7684-096-4
Visst finns där stank i den svenska historien.

Journalisten Göran Skytte har förtjänstfullt dragit fram ett av de mer ruttna inslagen. Den svenska handeln med slavar.

Det var under tjugarskningen Gustav III. Kulturskären som inrättade akademier och tiggde till sig ön S:t Barthelemy i Västindien.

På denna ö hölls slavar och via den gick en god del av handeln med slavar från Afrika.

Allt sköttes med god svensk finess och oklanderlig administration till oktober 1847.

Skytte har grävt och grävt duktigt djupt. Men jag förstår inte vad läkarnas grävande i Skyttes tolvfingertarm och att han har kondomer med sig när han reser har med historien att göra.

Sortera bort tjafset och egofixeringen till nästa gång.

Nils Funcke

Sigvard Strandh. FRÅN PYRAMID TILL LASER. Ur teknikens historia. Ill. 207 s. Natur och Kultur 1985. Pris: ca 207:-

ISBN 91-27-01573-4
Sigvard Strandh är tekn. dr. och tidigare chef för Tekniska museet i Stockholm. Han har skrivit flera böcker om teknikhistoria.

Denna bok består av en tämligen löst sammanhållen samling berättelser ur teknikhistorien. Här finns berättelser om pyramidbyggnad och kanalbyggnad, om luftballongen, om olika tekniker för mätning av tid, om skiftnyckeln, lasern, telefonen och mycket annat.

Det är trevligt, men för det mesta ack så yligt och anekdotiskt. Läsaren bibringas knappast några djupare insikter i de sociala sammanhangen, i vad som driver den tekniska utvecklingen vidare, eller liknande frågor. Det är synd: studiet av teknikens historia borde kunna ge oss bättre förutsättningar att förstå den allt mäktigare kraft, som den tekniska utvecklingen utgör i dagens samhälle.

Hans Olsson

Jan-Ewert Sirönbäck (red.) KONSTVERKET. 108 s. Interculture 1985. Pris: ca 100:-

ISBN 91-86608-08-8
Tio inlägg i debatten om kulturpolitikens mål och medel har här sammanställts. Det hela är ganska anspråkslöst. Något sammanhållande för- eller efterord finns inte och den ideologiska bredden framgår av att såväl bitr. soc. dir. Kjell E. Johanson som kulturminister Göransson och författaren Hans O. Sjöström medarbetar. Några ämnen som behandlas är: litteraturstödets effekter, folkrörelsernas kulturansvar, sponsoring av kulturen, de fria teatergruppernas betydelse idag.

Hans O. Sjöström får sista ordet. Under rubriken »En skum historia» analyserar han de senaste 15 årens kulturpolitik och kommer fram till att den varit framgångsrik, om man betänker dess syfte: att skilja kulturutövarna från deras publik.

Christina Eriksson

Stig Strömholm LÄST 262 s. Norstedts 1986. Pris: ca 142:-

ISBN 91-1-861162-1
LÄSNINGAR. Om litteraturen och läsaren. Jan Thavenius, Bengt Lewan (red.). 232 s. Akademilitteratur 1985. Pris: ca 132:-

ISBN 91-7410-311-3
Två förhållningssätt till litteratur och läsning tonar fram. Strömholm skriver om KULTURARVET på sitt docerande, snirkliga men förbålt bildande vis.

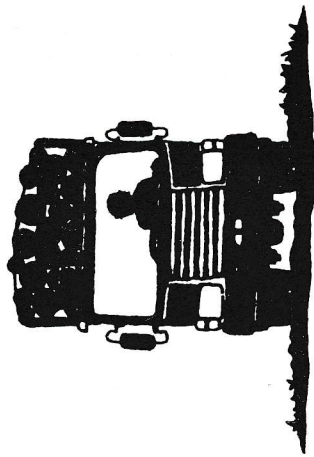
Den marxistiska slöjan tycks för gott ha fladdrat av Thavenius. Han trycker av bildrag av »lundapedagoger» och andra som menar att läsoch läsupplevelsen kan erhållas, kvaliteten. Läsoplevelsen kan erhållas även ur sekunda varor. Påstås det. Lars-Göran Malmgren heter gurun numera och reminiscenser ur Göran Palms *Kritik av kulturen* kan också ses.

I bägge volymerna finns korn. Strömholm har s k understreckare om Stendhal och Musil som anknyter till tidigare *Miniatyrporträtt*.

Starkast i *Läsningar* fungerar inledningssnittet om *Liv och läsning* med texter av Ivar Lo, Margareta Ekarv, Wigforss m fl. De teoretiska bidragen om läsarböcker och »textens appellstruktur (Wolfgang Iser) rumlar kring kodord av Aile Kittang och andra om textens stämning, intertextualitet på ett sätt som Strömholm och jag fryner åt.

Läst är att föredra, men där fryner jag åt juristprofessorns harmoniska kliv bland traditioner som är flera, men som presenteras som en — som den fattige i anden skall höja sig till. Minner om gamle biskop Agardh.

Tryggve Lundh

Brita Sundberg-Weitman. RÄTTSTATTEN ÅTER! 143 s. Norstedts 1985. Pris: ca 97:-

ISBN 91-1-857431-9
Författaren är hovrättsråd och en av de få domare som vågar ställa rättsliga frågor under debatt.

Hon påstår i boken att Sverige inte längre är en rättsstat och anför en mängd exempel, omständigheter m m som bevis. Författaren behandlar bl a medborgerliga fri- och rättigheter, generalklausuler utan innehåll, likhet inför lagen (allting flyter), den nya företeelsen att myndigheter angriper el- »dömer» kritiska personer (exempelvis regeringens dom efter Carl Bildts USA-resa), politikerna, lagstiftningen, domstolarna, JO och JK.

I den lilla och lättlästa boken hinner författaren väcka många intressanta frågor. Det slår mig att jag tidigare grubblat över en del av de behandlade exemplen, lagändringarna m m och anlagt olika aspekter, men utan att inse att de även inrymmer rättssäkerhetsfrågor.

Åke Svensson

Studs Terkel. DET GODA KRIGET. And-
ra världskrigets historia berättad av ögon-
vittnen. Övers. Sven Ahman och Brita
Skottsberg-Ahman. 383 s. Norstedts 1986.
Pris: ca 195:-

ISBN 91-1-853422-8
Så har då *The Good War* äntligen kommit i
kongenial översättning. Den här gången
sätter Studs Terkel örat till ett antal vetera-
ner som upplevde världskriget på första
parkettplats. Kontakt uppstår och de olika
rösterna, suveränt återgivna, blåser plöts-
ligt liv i vår egen historia. Boken har kallats
mirakel men den visar egentligen bara vad
reportage är (eller borde vara). Vem som
helst kan väl åstadkomma referat men för
intervjuer krävs att människor möts, över
ett glas öl eller en motorhuv, under ömsesi-
digt förtroende. Skrivaren av dessa rader
håller 100 spänn på att en sån som Studs
Terkel skulle kastas ut med soporna från
Dagens Nyheters centralredaktion.

Jan Fogelbäck

Göran Tunström. TJUVEN. 357 s. Bonni-
ers 1986. Pris: ca 170:-

ISBN 91-046802-9
»Fredrik Jonson Lök hade aldrig gjort en
enda ohederlig sak eftersom han aldrig
gjort någonting alls». Så börjar *Tjuven* —
en tragisk och fantastisk historia som väc-
ker egna funderingar. Språket är fängslan-
de. Det är svårt att lägga boken ifrån sig.

Fredrik fortsätter att göra ingenting. Ida
tvingas att göra desto mer. Hon för en hård
kamp mot KAOS, för att lyfta sig själv och
barnen till en människovärdig tillvaro.

Johan, det trettonde barnet, kämpar mot
omgivningen och sitt handikapp. Livet ige-
nom slås han för att visa att han *är* någon.
Någon som *är viktig*.

Allt djupare in i kunskapen om glömda
språk och gömda skatter färdas Johan.
Från Sunne, genom Uppsala, till Italien.
Närmare men samtidigt allt längre ifrån
målet.

Helena Johanson

Xenofon-Platon. SOKRATES PÅ FEST
OCH I VARDAGSLAG. Tolkning Ebbe
Linde. 287 s. Natur och Kultur 1985. Pris:
ca 142:-

ISBN 91-27-02013-4
Sokrates, den gamle atenske filosofen, ef-
terlämnade inga skrifter av egen hand. Den
som vill lära känna ett av filosofins original
måste göra det genom hans lärjungar.

Sokrates levde sitt liv i diskussion med
Atens övriga medborgare. Framförallt in-
nebar hans »filosofi» ett sökande efter gil-
tiga definitioner på viktiga begrepp och
moraliska regler som kunde motiveras för-
nuftigt.

De i denna bok ingående verken, alla i
utmärkt nytolkning av Ebbe Linde — Xe-
nofons *En fest hos Kallias* och *Minnen av
Sokrates* och Platons *Gästbudet* — ger
kanske inte någon fullödlig framställning av
Sokrates' filosofiska metod och ställnings-
taganden, de framgår bättre av andra verk
av Platon. Men de ger en desto livfullare
skildring av människan Sokrates, låt vara
att vi aldrig får veta vilken av bilderna av
Sokrates som är den sanna.

Christer Sundström

